Persian Language and Iranian Dialects
11st Year, Vol. 1, No.21
Spring & Summer 2026
Research Article

DOI:10.22124/plid.2026.34133.1768
Received: 2026/07/07
Accepted: 2026/10/28

Measuring the Lightness Degree of the Verb "kardan" as a Light Verb: A Corpus-Based and Stylistic Analysis

Helia Abbasi[1]* Farhad Sasani[2]

Abstract

This research aims to quantitatively and qualitatively measure the "lightness" degree of the verb *kardan* (‘to do’) as a light verb, and to delineate its syntactic-semantic spectrum in contemporary Persian. The theoretical section critically reviews prior approaches and adopts Construction Grammar as the most comprehensive framework, operationalizing six criteria for objectively assessing lightness. The empirical section employs a descriptive-analytical, corpus-based methodology, selecting 10,000 sentences from three language registers via purposive sampling, which are coded and analyzed using mixed quantitative-qualitative methods. Findings reveal that the lightness of *kardan* constitutes a continuous spectrum contingent on register: in news language, 99.25% of constructions cluster at the extremely light pole; in spoken language, 26.5% shift toward heavier uses; and in literary language, the spectrum assumes rhetorical and descriptive functions. The "component separability" criterion emerges as the strongest quantitative indicator, clearly differentiating registers. Thus, *kardan* is neither a semantically empty nor fully lexical verb but a network of syntactic-semantic constructions whose behavior is systematically influenced by communicative context, semantic clustering, and structural pattern (noun-based vs. adjective-based bases). By integrating theoretical critique, practical metrics, and corpus analysis, this study provides effective analytical tools for language teaching, text processing, and editing.

Keywords: Light verb constructions, "kardan", corpus stylistics, lightness degree, genre-based variation

Extended Abstract

1. Introduction

Light verb constructions are among the most frequent and complex structures in contemporary Persian, typically consisting of a non-verbal element combined with a semantically bleached verb like *kardan*, *zadan*, or *dādan*. Among

*1. PhD Candidate in Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran **(Corresponding Author: H.Abbasi@student.alzahra.ac.ir)**
2. Professor in Linguitics, Department of Linguistics, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran (fsasani@alzahra.ac.ir)

these, *kardan* is the most central and productive. Despite extensive research, its precise behavior remains debated. Generative syntactic accounts treat the light verb as an empty functional element, locating predicative content in the non-verbal component. Incorporation-based analyses focus mainly on noun + verb combinations and explain adjective-based constructions less successfully. Event-based semantic approaches have advanced understanding of agentivity and control but adopt a top-down perspective that overlooks subtle cluster differences. Deletion-based criteria rely on infinitives, which are grammatically nominal, and on subjective judgments, reducing reliability. This study addresses two questions: how is the lightness of *kardan* distributed across formal news, informal spoken, and literary registers, and what objective operational criteria can measure it replicably? The aim is a corpus-based, stylistic account of *kardan* as a gradient phenomenon.

2.Theoretical Framework

The study adopts Construction Grammar with bottom-up semantic clustering. A light verb construction is not merely a lexical unit or free syntactic phrase; it is a construction with specific semantic and syntactic properties. The meaning of the whole is not fully predictable from its parts, and different clusters may show varying compositionality, productivity, and syntactic flexibility. To measure lightness objectively, six operational criteria were developed: (1) deletability of *kardan* and possibility of nominalization; (2) existence of a synonymous simple verb; (3) substitutability with another light verb; (4) semantic autonomy of the non-verbal element; (5) insertion of an object pronoun between components; and (6) insertion of a complement phrase or adverb between components. These place each construction on a continuum from extremely light to relatively heavy. The framework also identifies semantic clusters such as expression, perception, activity, and change of state.

3.Methodology

The study is descriptive-analytical and corpus-based. Three registers of contemporary Persian were selected. The formal news register consisted of 2,000 sentences from the newspaper *Ettela'at* (2004). The informal spoken register consisted of 2,000 speech samples from the television program *Goft-o-gu-ye Khodamani*. The literary register consisted of 6,000 sentences from three novels: *Buf-e Kur*, *Shazdeh Ehtejab*, and *Modir-e Madreseh*. In total, 10,000 sentences were selected through purposive sampling. All occurrences of *kardan*, including inflected forms, were extracted and coded. Each construction was analyzed according to the six criteria. Quantitative analysis measured frequency, distribution, and register-based variation. Qualitative analysis examined semantic clusters, syntactic behavior, and stylistic functions. No in-text citations are given per journal guidelines.

4.Results & Discussion

Findings show that the lightness of *kardan* is not binary but a continuous register-dependent spectrum. In the news corpus, 99.25% of constructions were at the extremely light pole. Out of 134 instances, 133 were extended verbs and only one was causative. In formal news discourse, *kardan* functions mainly as a grammatical operator marking tense, person, and mood, while the non-verbal element carries the main semantic content. In the spoken corpus, 26.5% of constructions were heavier causative uses. Out of 98 instances, 26 were adjective-based causatives such as *tamiz kardan*, *khoshk kardan*, and *khāli kardan*. These show *kardan* can function as the semantic core of a change-of-state event. In the literary corpus, the spectrum is used rhetorically and descriptively. Across the three novels, 341 instances were analyzed: 287 (84.2%) were extended verbs and 53 (15.5%) were causative constructions. The noun-based extended construction was dominant across all corpora (mean 85.5%). The adjective-based causative construction was significantly more frequent in spoken (26.5%) and literary texts, especially *Shazdeh Ehtejab* (23.0%), than in news (0.75%). Phrasal verbs constituted only 0.5% on average. The component separability criterion was the strongest quantitative indicator. Its frequency was 15.6% in spoken, 12.8-15.9% in literary, and only 6% in news language, showing greater syntactic flexibility in spoken and literary registers. Four productive semantic clusters were identified: expression and declaration, perception and cognition, activity performance, and change of state. Each has specific constraints. The noun + *kardan* pattern behaves like a phrase, allowing expansion, separation, and sometimes deletion. The adjective + *kardan* pattern behaves like a word, resisting separation and functioning as an integrated causative predicate. News favors the expression cluster, spoken favors daily activities and causatives, and literary favors perception and bodily action, with *negāh kardan* being most frequent across the novels.

5.Conclusion & Suggestions

In conclusion, *kardan* is neither semantically empty nor fully lexical. It is a network of syntactic-semantic constructions whose behavior is systematically influenced by communicative context, semantic cluster, and structural pattern. Construction Grammar with bottom-up semantic clustering provides a comprehensive framework for explaining its productivity, variation, and register sensitivity. The six criteria offer a replicable tool for measuring lightness in Persian light verb constructions. Findings have practical implications for Persian language teaching, where clustered patterns can replace item-by-item instruction; for natural language processing, where accurate identification of construction cohesion can improve parsing and machine translation; and for editing and proofreading, where awareness of noun-based and adjective-based differences can guide usage. Further research can extend this model to other

light verbs such as *zadan*, *dādan*, and *shodan*, and examine historical changes in *kardan*.

Select Bibliography

Dabir-Moghaddam, M. *Sakht-vazhe va sakht-e nahvi dar zaban-e Farsi* [Morphology and syntactic structure in Persian]. 1997, Tehran: SAMT. [In Persian].

Family, N. *Semantic spaces of Persian light verbs: A constructionist account*. 2014, Leiden: Brill.

Folli, R., Harley, H., & Karimi, S. "Determinants of event type in Persian complex predicates". *Lingua*, 2005, 115(10): 1365-1401.

Goldberg, A. E. "Constructions: A new theoretical approach to language". *Trends in Cognitive Sciences*, 2003, 7(5): 219-224.

Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. *Halliday's introduction to functional grammar* (4th ed.). 2014, London: Routledge.

Karimi-Doostan, G., & Eshaghi, M. "Sabk-sazi-e nezammand-e fe 'l dar zaban-e Farsi" [Systematic verb style-making in Persian]. *Pazhuhesh-haye Zaban-Shenasi*, 2019, 11(2): 157-186. [In Persian].

How to cite:
Abbasi H and Sasani F. Measuring the Lightness Degree of the Verb "kardan" as a Light Verb: A Corpus-Based and Stylistic Analysis. Zaban Farsi va Guyeshhay Irani. 2026; 1(21): 37-69. DOI:10.22124/plid.2026.34133.1768

Copyright:
Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

مقالهٔ پژوهشی

نشریهٔ علمی زبان فارسی و گویش‌های ایرانی (دوفصلنامه)

سال (دوره) یازدهم، شمارهٔ اول، بهار و تابستان ۱۴۰۵، شماره پیاپی ۲۱

DOI:10.22124/plid.2026.34133.1768

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۱۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۸/۰۶
صفحات: ۶۹-۳۷

سنجش درجهٔ سبکی فعل «کردن» در جایگاه همکرد: تحلیلی پیکره‌محور و سبک‌شناختی

هلیا عباسی[۱] ✉ فرهاد ساسانی[۲]

چکیده

هدف این پژوهش، سنجش کمّی و کیفی درجهٔ سبکی فعل «کردن» در جایگاه همکرد و تبیین طیف معنایی-نحوی آن در زبان فارسی معاصر است. براین اساس، در بخش نظری، پس از مرور انتقادی رویکردهای پیشین، چارچوب دستور ساخت‌گرا به‌عنوان جامع‌ترین نظریهٔ برگزیده و شش معیار عملیاتی برای سنجش عینی درجهٔ سبکی تدوین شده‌است. در بخش تجربی، با رویکردی توصیفی-تحلیلی و پیکره‌محور، ۱۰۰۰۰ جمله از سه گونهٔ زبانی به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب، کدگذاری و با روش‌های کمّی و کیفی تحلیل شده‌است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سَبُکی فعل «کردن» طیفی پیوسته و وابسته به گونهٔ زبانی است: در زبان خبری ۹۹٫۲۵٪ ساخت‌ها در قطب بسیار سبک و در زبان گفتاری ۲۶٫۵٪ ساخت‌ها در سمت سنگین‌تر هستند؛ و در زبان ادبی، این طیف با کارکردی بلاغی و توصیفی بازنمایی می‌شود. معیار «جدایی اجزا» به‌عنوان قوی‌ترین شاخص کمّی، تفاوت گونه‌ها را آشکار می‌سازد. بنابراین «کردن» نه عنصری تهی و نه کاملا واژگانی، بلکه شبکه‌ای از ساخت‌های نحوی-معنایی است که رفتارش به‌طور نظام‌مند از بافت ارتباطی، خوشهٔ معنایی و الگوی ساختی (اسم‌پایه در برابر صفت‌پایه) تأثیر می‌گیرد. این پژوهش با تلفیق نقد نظری، معیارهای عملی و تحلیل پیکره‌ای، ابزارهای تحلیلی کارآمدی برای آموزش زبان، پردازش متن و ویرایش فراهم می‌آورد.

واژگان کلیدی: ساخت‌های فعل همکرد، «کردن»، سبک‌شناسی پیکره‌ای، درجهٔ سبکی، تنوع گونه‌بنیاد

۱- دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران. (نویسندهٔ مسؤول) ✉ H.Abbasi@student.alzahra.ac.ir

۲- استاد زبان‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران. fsasani@alzahra.ac.ir

۱- مقدمه

همکردها یا فعل‌های سبک در زبان فارسی کارکردهای پیچیده‌ای دارند و پربسامدند. در این ساخت یک فعل سبک مانند «کردن»، «زدن»، «دادن» با یک اسم یا صفت همراه می‌شوند و ساختی فعلی با مفهومی جدید و اغلب اصطلاحی می‌سازند (برای نمونه، نک. کریمی و محمد، 1992). در میان این فعل‌ها، «کردن» به عنوان کانونی‌ترین و مولدترین همکرد، توجه زبان‌شناسان را به خود جلب کرده‌است. بررسی سیر تحلیلی این پدیده نشان‌دهندهٔ تکامل تدریجی رویکردها از تحلیل‌های صرفا نحوی به سوی چارچوب‌های معنایی و شناختی است.

پیش از پرداختن به تحلیل داده‌ها، برای روشنی بحث، لازم است سه نوع فعل بررسی‌شدهٔ در این پژوهش تعریف شود: ۱- فعل گسترده که ترکیبی است که از یک جزء غیرفعلی (اسم، حرف اضافه) و یک فعل سبک (مانند «کردن») که یک محمول واحد را تشکیل می‌دهد (مانند «سخنرانی کردن»)؛ ۲- فعل سببی، شامل یک ویژگی (صفت) به اضافهٔ فعل «کردن» یا «ساختن» که معنای «ایجاد تغییر حالت در مفعول» را منتقل می‌کند (مانند «تمیز کردن»)؛ ۳- فعل گروهی که فعل اصطلاحی جمله‌گونهٔ واژگانی شده‌است و معمولا دارای یک گروه حرف‌اضافه‌ای است مانند «به داد کسی رسیدن» (نک. ساسانی، ۱۴۰۳: ۱۳۳-۱۴۴). هدف از این مقاله، در مرحلهٔ اول مرور انتقادی مهم‌ترین مطالعات حوزهٔ همکرد با تمرکز بر فعل «کردن»، تحلیل روش‌شناسی، مزایا و محدودیت‌های هر رویکرد، و در نهایت معرفی چارچوبی است که به بهترین نحو پیچیدگی‌های این نظام را تبیین می‌کند و تحلیل داده‌های به‌دست آمده از چند پیکرهٔ متفاوت خبری، ادبی و گفتاری است.

۲- پیشینهٔ تحلیلی مطالعات

۲-۱- رویکردهای نحوی زایشی

نخستین تحلیل‌های ساختاری، همکردهایی مانند «کتاب خواندن» را در چارچوب دستور زایشی و با تمرکز بر آزمون‌های نحوی چون جدایی‌پذیری اجزا بررسی کرده‌اند (کریمی و محمد، 1992؛ کریمی دوستان، 1997). در این دیدگاه، همکرد «کردن» عنصری تهی از معنای واژگانی و صرفا نقش‌نمای دستوری تلقی می‌شود و بار معنایی بر دوش جزء غیرفعلی قرار می‌گیرد. مزیت این رویکرد، ارائهٔ معیارهای عینی برای تشخیص فعل‌های سبک است. اما، همان گونه که فامیلی (2014) می‌گوید، مهم‌ترین محدودیت آن نادیده‌گرفتن سهم معنایی فعلِ سبک و ناتوانی در تبیین شبکهٔ گستردهٔ معنایی و جایگزینی‌های نظام‌مند است.

۲-۲- نظریهٔ انضمام

در واکنش به کاستی‌های رویکردهای صرفا نحوی، پژوهش‌هایی مانند دبیرمقدم (۱۳۷۶)، و هنی[1] و سمیعیان[2] (1991) با تکیه بر پدیدهٔ « انضمام »، ترکیب‌هایی مانند «نماز خواندن» را حاصل ادغام اسم و فعل در یک واحد واژگانی منفرد دانسته‌اند. خزائی‌فر (۱۳۸۴) می‌نویسد فعل مرکب انضمامی از انضمام مفعول صریح به فعل (غذا خوردن، ماهی گرفتن) و نیز از انضمام گروه حرف‌اضافه‌ای به فعل (زمین نشستن) به‌دست می‌آید. در مورد اول، مفعول صریح نشانه‌های دستوری وابسته به خود (حرف نشانهٔ «را»، حرف تعریف نکرهٔ «ی»، نشانهٔ جمع، ضمیر ملکی متصل، ضمیر اشاره) را از دست می‌دهد و به فعل منضم می‌شود. در مثال فوق، صورت «غذا خوردن» از صورت «غذا را خوردن» به‌دست آمده‌است. در مورد دوم نیز حرف اضافهٔ مکان از عبارت «روی زمین نشستن» حذف شده و فعل مرکب انضمامی «زمین نشستن» به‌دست آمده‌است. این دیدگاه در تبیین رفتار یکپارچهٔ برخی ترکیب‌ها در فرایندهای اشتقاقی موفق است. با این حال، این رویکرد عمدتا بر ترکیب‌های «اسم+فعل» متمرکز بود و توانایی توضیح تنوع جزء غیرفعلی (صفت، حرف‌اضافه)، چندمعنایی گستردهٔ یک همکرد واحد (مانند معنای «ایجاد حالت» در «تمیز کردن» و معنای «بیان» در «سخنرانی کردن»)، و بهره‌وری و خلاقیت زبانی نظام را ندارد. از این گذشته، با ویژگی‌های بیان‌شده در مورد انضمام فعل با مصدر، که خود از نظر نحوی اسم به شمار می‌رود، همخوانی داشت نه با ساخت این گونه فعل‌ها در عمل (نک. ساسانی، ۱۳۹۰ و ۱۴۰۳: ۱۴۱-۱۴۲ و ۲۶۲-۲۷۲).

۲-۳- تحلیل‌های معنایی رخداد-محور

با گسترش چارچوب‌های معنایی، مطالعاتی مانند مگردومیان (2002) و فولی[3]، هارلی[4] و کریمی (2004) تحلیل همکردها را به حوزهٔ ساخت رخداد و نمود کشانده‌اند. در این نگاه، همکرد «کردن» نه یک عنصر تهی، که نقشی فعال در تعیین ویژگی‌هایی چون عامل‌مندی (کنشگری)[5]، معلولیت (کنش‌پذیری)[6] و کنترل[7] ایفا می‌کند. این رویکرد گامی مهم در نشان‌دادن نقش معنایی فعل سبک است و تفاوت جفت‌هایی مانند «کنترل کردن/ شدن» را

1. J. Heny
2. V. Samiian
3. R. Folli
4. H. Harley
5. agentivity
6. affectedness
7. control

تبیین می‌کند. محدودیت اصلی آن ماهیتِ «از بالا به پایین» و تعمیم یک ویژگیِ عام (مانند کنش‌پذیری) به تمام مصداق‌های یک همکرد و نادیده‌گرفتن تفاوت‌های ظریف بین خوشه‌های معنایی مختلف است. به‌عنوان مثال، درحالی‌که خوشهٔ «ایجاد تغییر حالت» (مانند «تمیز کردن») معلولیت بالایی دارد، خوشهٔ «بیان و اظهار» (مانند «سخنرانی کردن») بیشتر بر عامل‌مندی تأکید دارد و خوشهٔ «ادراک و شناخت» (مانند «احساس کردن») با کنترل پایین‌تری همراه است (Family, 2014). همچنین این رویکردها تأثیر نوع جزء غیرفعلی (اسم، صفت، حرف‌اضافه) بر رفتار نحوی-معنایی، چندمعنایی درون‌خوشه‌ای، نقش بافت و کاربرد در انتخاب همکرد، و خلاقیت‌های استعاری را که ریشه در شبکه‌های شناختی دارند، نادیده می‌گیرند (Family, 2014؛ Goldberg, 2003). افزون‌براین، همان‌گونه که پژوهش‌های پیکره‌محور نشان داده‌اند، سبکی «کردن» یک طیف پیوسته است و تقلیل آن به دو دستهٔ سبک و سنگین، درجات مختلف ادغام معنایی را محو می‌سازد (منصوری، ۱۳۹۲). به همین دلیل، رویکردهای شناختی و ساخت‌گرا که با روش «از پایین به بالا» و خوشه‌بندی معنایی، سازمان پیچیدهٔ این نظام را در قالب الگوهای تکراری و محدودیت‌های خاص هر خوشه ترسیم می‌کنند، توانایی بیشتری در تبیین این جزئیات ظریف و پیش‌بینی ترکیب‌های جدید دارند (Family, 2014؛ Goldberg, 2003).

۲-۴- رویکرد شناختی

فامیلی (2001) در رسالهٔ دکتری خود با به‌کارگیری پارامترهای شناختی چون «پویایی نیرو» و «تجسم‌یافتگی»، کوشیده‌است فضای معنایی همکردها را در ابعاد چندگانه ترسیم کند. این تحلیل پنجره‌ای به سوی انگیزه‌های شناختی احتمالی این ساخت فعلی گشوده‌است. با این حال، این چارچوب نیز به دلیل کلی‌بودن فاقد توانایی پیش‌بینی دقیق و توضیح چرایی انتخاب یک همکرد خاص برای بیان مفهومی جدید است.

۲-۵- دستور ساختی[1] و خوشه‌بندی معنایی

در این رویکردِ «از پایین به بالا»، با گردآوری داده‌های انبوه، الگوهای تکراری فعل «کردن» در قالب «خوشه‌های تولیدِ» مستقل شناسایی و تحلیل شده‌است. هر خوشه (مانند ساختِ «ایجاد حالت» برای [صفت + کردن] یا ساختِ «انجام فعالیت» برای [اسم فعالیت + کردن]) یک «ساختِ» مستقل با محدودیت‌های معنایی خاص و معنای کل‌گرا تعریف می‌شود. مزیت

1. construction grammar

عمدهٔ این روش ترسیم نقشه‌ای نظام‌مند از فضای معنایی، تبیین بهره‌وری نظام (سازمانی از قواعد، الگوها و روابط منظم موجود در زبان) و پیش‌بینی ترکیب‌های جدید است. محدودیت آن نبود داده‌های گسترده و تحلیل دستی مفصل (زمان‌بر بودن و احتمال وجود خطا) است.

۲-۶- تحلیل ساختی نحوی

گلدبرگ (2003) با ارائهٔ چارچوبی یکپارچه برپایهٔ «تعامل سلسله‌مراتبی ساخت‌ها» توانسته‌است پارادوکس دیرین دوگانگی رفتاری همکردها را به شکلی نظام‌مند حل کند. در این رویکرد، رفتارهای نحوی-آوایی همچون جایگاه «را» (مانند «حرف را زد» در برابر «تمیز کرد»)، تکیه بر جزء غیرفعلی[1]، (مانند تکیه بر «نگاه» در «نگاه کردن»)، و امکان جدایی اجزا، نه تصادفی و نه حاصل قاعده‌ای یک‌دست، بلکه نتیجهٔ اولویت‌بندی پویای ساخت‌های رقیب (نحوی، واژگانی و آوایی) براساس میزان نهادینه‌شدگی و قدرت تعمیم‌پذیری آن‌ها تفسیر می‌شوند. به عبارت دیگر، هر ترکیب همکرد در فارسی نه یک واحد واژگانیِ صرف یا یک گروه نحویِ آزاد، که ساختی مستقل با ویژگی‌های معنایی-نحوی خاص خود است که در تعامل با دیگر ساخت‌های زبان، رفتار نهایی خود را نشان می‌دهد؛ نغزگوی کهن و داوری (۱۳۹۱) در مطالعهٔ خود با عنوان «همکردشدگی» نشان داده‌اند که این تعامل ساخت‌ها در طول زمان به همکردشدگی فعل‌های سنگین منجر می‌شود و فعل‌های سبک به تدریج دستخوش تغییرات معنایی-نحوی می‌گردند و از فعلی سنگین به همکردی سبک تبدیل می‌شوند. آن‌ها با بررسی پیکره‌ایِ تاریخی، مسیرهای همکردشدگی را ترسیم کرده‌اند که تأکیدی بر ماهیت پویا و طیفی این پدیده دارد. بدین‌سان، تحلیل گلدبرگ نه‌تنها دوگانگی رفتاری را به‌عنوان امری ذاتی و حل‌نشدنی کنار می‌گذارد، بلکه با نشان‌دادن چگونگی تعامل این ساخت‌ها، به تبیین بهره‌وری، چندمعنایی، و پیش‌بینی ترکیب‌های جدید در چارچوبی منسجم می‌پردازد و ازاین‌رو، به‌عنوان قدرتمندترین و جامع‌ترین رویکرد برای یکپارچه‌سازی سطوح معنایی و نحوی در تحلیل همکردهای فارسی معرفی می‌شود (Family, 2014؛ Goldberg, 2003).

۲-۷- معیارهای عملیِ سنجش سَبُکی

در راستای عملیاتی‌کردن مفهوم سبکی، منصوری (۱۳۹۲) معیار «حذف فعل سبک و جایگزینی با اسم مصدر» را پیشنهاد داده‌است. براین‌اساس، هرچه حذف «کردن» در ترکیبی

1. stress on the preverbal flement

(مانند «لغو کردن» ← «لغو») آسان‌تر و بی‌تأثیرتر باشد، فعل سبک تهی‌تر است. این معیار نشان می‌دهد سبکی یک طیف است و حتی برای یک همکردِ واحد مانند «کردن»، درجهٔ مشارکت معنایی در ترکیب‌های مختلف یکسان نیست. مشکل اصلی این دیدگاه این است که مثال‌ها از مصدر است نه فعل. مصدر در فارسی، اگرچه صورت استنادی فعل است، خود از نظر دستوری یک اسم به شمار می‌رود. بنابراین، رفتار دستوری آن مانند فعل نیست و در جایگاه اسم قرار می‌گیرد. این رویکرد با کاستی‌های نظری و روش‌شناختی متعددی مواجه است که اعتبار آن را به‌عنوان شاخصی مستقل برای تشخیص درجهٔ سبکی زیر سوال می‌برد. مهم‌ترین محدودیت‌های آن عبارت‌اند از: عدم کارایی برای انواع جزء غیرفعلی غیراسمی (مانند صفت، قید و حرف اضافه)؛ یکسان‌انگاری نادرست حذف‌پذیری با سبکی درحالی‌که حذف ممکن است صرفا ناشی از قابلیت اسم‌سازی خودِ جزء غیرفعلی باشد؛ وابستگی شدید به بافت و سبک زبانی؛ نادیده‌گرفتن چندمعنایی درون‌خوشه‌ای؛ عدم توانایی در بازنمایی طیف پیوسته سبکی (و تقلیل آن به دوگانهٔ سبک/سنگین)؛ و غفلت از تعامل ساخت‌های معنایی، نحوی و کاربردشناختی در چارچوب دستور ساختی. افزون‌براین، در تحلیل‌های پیکره‌ای، تشخیص «آسان‌بودن حذف» نیازمند قضاوت ذهنی پژوهشگر است که تکرارپذیری را کاهش می‌دهد و این معیار به‌تنهایی نمی‌تواند تمام ابعاد سبکی را پوشش دهد.

با توجه به مطالعات پیشین، در پژوهش حاضر با ترکیب شش معیار عملیاتی (شامل حذف، وجود فعل بسیط مترادف، جایگزینی با همکرد دیگر، استقلال معنایی جزء غیرفعلی، افزودن ضمیر مفعولی، و افزودن گروه متممی) این محدودیت‌ها تا حد زیادی برطرف شده‌است؛ به‌ویژه معیارهای جدایی اجزا (افزودن ضمیر و قید) به‌عنوان شاخص‌های عینی‌تر و قابل‌اندازه‌گیری‌تر، جایگاه معیار حذف را تکمیل کرده و امکان سنجش دقیق‌تر درجه سبکی را در یک طیف پیوسته فراهم می‌آورند.

۳- جمع‌بندی معیارهای عملی برای تشخیص درجهٔ سبکی

۳-۱- امکان حذف «کردن» در اسم‌سازی: (و درواقع «بازاسم‌سازی» به‌عنوان مهم‌ترین معیار): هرچه راحت‌تر حذف شود، فعل سبک‌تر است، مانند:

- ✓ تعظیم کردن او به نفع ما نیست = تعظیم او به نفع ما نیست.
- ✓ ستایش کردن او لازم نبود = ستایش او لازم نبود.
- ✓ سرفه کردن او علامت خاصی نبود = سرفهٔ او علامت خاصی نبود.

۳-۲- وجود فعل بسیط هم‌معنا: اگر فعل بسیطی وجود دارد که معنای مشابهی بدهد، همکرد سبک‌تر است، مانند:

- ✓ نگاه کرد= نگریست.
- ✓ گریه کرد= گریست.
- ✓ خنده کرد= خندید.
- ✓ کوشش کرد= کوشید.
- ✓ پرستش کرد= پرستید.
- ✓ پرسش کرد= پرسید.
- ✓ پرش کرد= پرید.
- ✓ سازش کرد= ساخت.
- ✓ آویزان کرد= آویخت.

۳-۳- جایگزینی با فعل همکرد دیگر: اگر به راحتی بتوان «کردن» را با «زدن»، «دادن» و غیره عوض کرد نشانهٔ سبکی بیشتر آن است، مانند:

- ✓ استعفا کرد/ استعفا داد.
- ✓ اتو زد/ اتو کرد.
- ✓ تلفن زد/ تلفن کرد.
- ✓ شانه زد/ شانه کرد.
- ✓ رنگ زد/ رنگ کرد.
- ✓ تور زد/ تور کرد.

۳-۴- استقلال معنایی جزء غیرفعلی یا دامنه: اگر دامنه به تنهایی در زبان به‌کار رود (مانند «پرداخت» و «گذشت»)، فعل بسیار سبک است. این پدیده جالب است و درواقع به فعل‌های گسترده‌ای اشاره دارد که جزء غیرفعلی آن (قبل از «کردن») خود در اصل یک فعل بسیط یا مصدر بوده و با اضافه شدن «کردن» به صورت فعل گسترده درآمده‌است. در این موارد، حذف «کردن» باعث بازگشت به همان فعل بسیط اصلی می‌شود، مانند:

- ✓ او از حقّ مسلم خود گذشت کرد= او از حقّ مسلم خود گذشت.
- ✓ او دو دستگاه تلویزیون خرید کرد= او دو دستگاه تلویزیون خرید.
- ✓ او هزینهٔ مدرسه را پرداخت کرد= او هزینهٔمدرسه را پرداخت.

۳-۵- امکان افزودن ضمیر مفعولی در میان اجزای فعل: هرچه امکان افزودن ضمیر مفعولی میان دو جزء فعل گسترده بیشتر و طبیعی‌تر باشد، آن فعل در ساخت گستردهٔ خود سبک‌تر است. در اینجا، جزء یکم (ستایش، احساس، دعا، پیدا، تأیید) نقش دامنهٔ فعل سبک «کردن» را دارد و خود می‌تواند صاحب مفعول باشد، مانند:

- ✓ ستایشش می‌کرد ← «ستایش» + «ـَش» + «می‌کرد».
- ✓ احساسش می‌کرد ← «احساس» + «ـَش» + «می‌کرد».
- ✓ دعایش کرد ← «دعا» + «ـَش» + «کرد».
- ✓ پیدایش کرد ← «پیدا» + «ـَش» + «کرد».
- ✓ تأییدشان می‌کرد ← «تایید» + «ـشان» + «می‌کرد».

۳-۶- امکان افزودن قید یا گروه متممی در میان اجزای فعل: هرچه امکان افزودن وابسته در قالب گروه اسمی، گروه صفتی و گروه حرف‌اضافه میان دو جزء فعل گسترده بیشتر و طبیعی‌تر باشد، آن فعل در ساختِ گستردهٔ خود سبک‌تر است، مانند:

- ✓ تعجب عمیقی از رفتارهای عجیب همسایه می‌کرد.
- ✓ احساس کوچکی نزد ابراهیم می‌کرد.
- ✓ گردش دیر مغان می‌کرد
- ✓ صحبتی از وضع روزگار می‌کردند.
- ✓ دعایی برای مومنان کنیم.
- ✓ صحبتی دیشب کرد.
- ✓ نگاهی مشتاقانه کرد.

بررسی داده‌ها نشان می‌دهد د.ر مواردی که فعل از افزودن یک «صفت» به فعل «کرد» ساخته می‌شود امکان افزودن گروه قیدی یا متممی بین دو بخش فعل وجود ندارد، اما اگر فعل از افزودن یک «اسم» به فعل «کرد» ساخته شود امکان افزودن گروه قیدی یا متممی بین دو بخش فعل وجود دارد، مانند:

- الف) گروه اسم + کردن (امکان افزودن در میان دو جزء وجود دارد).
  - «تعجب کردن»: او تعجبی عمیق و خالصانه، از آن همه مهربانی، کرد.
  - «احساس کردن»: او احساسِ کوچکی عجیبی، در آن جمع، می‌کرد.
- ب) گروه صفت + کردن (امکان افزودن در میان دو جزء بسیار ضعیف یا غیرممکن است، تنها امکان افزودن ضمیر پی‌بستی وجود دارد).

- «باز کردن»: او در را باز، تا نیمه و آرام، کرد؟ درست: او در را تا نیمه و آرام باز کرد.
- «خشک کردن»: او لباس‌ها را خشک، با دستگاه، کرد؟ درست: او لباس‌ها را با دستگاه خشک کرد.
- «تمیز کردن»: او خانه را تمیز، از هر نظر، کرد؟ درست: او خانه را از هر نظر تمیز کرد.

همچنین بررسی داده‌ها نشان می‌دهد در مواردی که فعل از افزودن یک «صفت» به فعل «کرد» ساخته می‌شود امکان حذف فعل «کرد» و اسمی‌سازی فعل وجود ندارد، اما اگر فعل از افزودن یک «اسم» به فعل «کرد» ساخته شود امکان حذف فعل «کرد» و اسمی‌سازی فعل وجود دارد. این البته می‌تواند یک دلیل خاص داشته باشد و آن این که صفت نمی‌تواند در جایگاه اسم قرار گیرد، مگر به اسم تبدیل شود و در این موارد، چنین تبدیلی صورت نپذیرفته‌است. مثال:

خشک کردن دست‌ها لازم است ← خشک دست‌ها لازم است.
کمک کردن او به نفع ما بود ← کمک او به نفع ما بود.

ساسانی (۱۴۰۳: ۱۳۳) این نوع فعل‌ها را فعل‌هایِ اسنادی سببی می‌نامد و جزء دستهٔ فعل‌های دستوری ربطی قرار می‌دهد. بنابراین، این نوع فعل‌ها در این مقاله از دایرهٔ فعل گسترده که شامل دامنه (جزء غیرفعلی) و فعل همکرد می‌شود، حذف می‌شود. در مواردی هم فعل‌ها تبدیل به اصطلاح شده‌اند و یا معنای استعاری پیدا کرده‌اند، مانند:

- مو به تنم راست کرد.

۴- روش پژوهش و مراحل اجرا

این پژوهش با هدف سنجش درجهٔ سبکی فعلِ «کردن» و تحلیل توزیع آن در زبان معاصر فارسی، به روشی توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر پیکره‌ای نوشتاری و گفتاری انجام شده‌است.
جامعهٔ آماری پژوهش شامل سه گونهٔ زبانی اصلی فارسی معاصر است:
گونهٔ رسمی-خبری: کلیهٔ متون روزنامهٔ اطلاعات در سال ۱۳۸۳؛
گونهٔ گفتاری غیررسمی: برنامهٔ تلویزیونی «گفت‌وگوی خودمانی» (به‌عنوان نمونه‌ای از زبان گفتارِ خودانگیختهٔ معاصر)؛
گونهٔ ادبی-داستانی: سه رمان شاخص فارسی (بوف کور، شازده‌احتجاب، مدیر مدرسه) که به دلیل تنوع سبکی و تأثیرگذاری در نثر فارسی معاصر انتخاب شدند. نمونهٔ آماری (حجم نمونه)

به‌صورت هدفمند از جامعهٔ آماری به این شرح انتخاب شد: ۲۰۰۰ جمله از روزنامهٔ اطلاعات (سال ۱۳۸۳)؛

۲۰۰۰ گفتار از برنامهٔ «گفت‌وگوی خودمانی» (پخش‌شده در سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۲)؛

۲۰۰۰ جمله از سه رمان بوف کور (صادق هدایت، ۱۳۱۵)، شازده احتجاب (هوشنگ گلشیری، ۱۳۴۸)، و مدیر مدرسه (جلال آل احمد، ۱۳۳۷) که به دلیل تنوع سبکی بالا به عنوان پیکره انتخاب شدند (جمعا ۶۰۰۰ جمله از گونهٔ ادبی).

معیار انتخاب سال ۱۳۸۳ برای پیکرهٔ خبری، قرارگیری آن در بازهٔ زمانی میانی (نه بسیار قدیم و نه بسیار جدید) برای حفظ تعادل زبان معیار و پرهیز از تغییرات سبکی افراطی دههٔ اخیر و همچنین دسترسی به آرشیو این سال بود.

۴-۱-گام اول، استخراج داده‌ها

همهٔ جمله‌ها حاوی فعل «کردن» از پیکرهٔ یادشده استخراج شد. برای پوشش کامل، صورت‌های تصریفی مختلف، مانند «می‌کند»، «کرده» و «کرده‌اند» نیز در جست‌وجو لحاظ گردید. در نهایت، فهرستی جامع از همهٔ ترکیب‌های «جزء غیرفعلی + کردن» به همراه بافت جمله‌ای آن‌ها تهیه شده‌است.

۴-۲-گام دوم، کدگذاری و تحلیل براساس معیارهای تشخیص فعل سببی، فعل گسترده و فعل گروهی

هر یک از ترکیب‌های استخراج‌شده برمبنای شش معیار عملی تشخیص درجهٔ سبکی، که در پژوهش‌های پیشین، مانند منصوری (۱۳۹۲) تبیین و در بخش پیشینه معرفی شد، تحلیل می‌شود. این معیارها و شیوهٔ اِعمال آن‌ها بر پیکره به شرح زیر است:

۱. امکان حذف «کردن» و جایگزینی با اسم مصدر: برای هر ترکیب (مانند «تعجب کرد»)، امکان بازنویسی جمله با حذف «کردن» و استفاده از جزء غیرفعلی به‌عنوان یک اسم مصدر (مانند «تعجب او») بررسی شد. پذیرش یا عدم پذیرش گویشوران زبان معیار، به عنوان شاخصی برای سبکی ثبت گردید. پیش‌بینی می‌شود در مواردی که فعل گسترده باشد، این جایگزینی به‌راحتی امکان‌پذیر باشد، چون درواقع پیش از ساخت فعل گسترده در همراهی با «کردن»، آن اسم کاربردی اسمی و اسم‌مصدری داشته‌است.

۲. وجود فعل بسیط مترادف: برای هر فعل همکردی، وجود یک فعل بسیط تاریخی یا معیار (مانند «گریست» برای «گریه کرد») در زبان فارسی جست‌وجو و ثبت شد. وجود چنین مترادفی، نشانهٔ سَبُکی بیشتر همکرد تلقی می‌شود.

۳. امکان جایگزینی با همکرد دیگر: برای هر ساخت، امکان جایگزینی فعل سبک «کردن» با فعل سبک دیگری مانند «زدن» یا «دادن» (مانند تبدیل «تلفن کردن» به «تلفن زدن») بدون تغییر اساسی در معنا بررسی و نتایج آن مستند شده‌است.

۴. استقلال معنایی جزء غیرفعلی: بررسی شد که آیا جزء غیرفعلی به‌تنهایی و بدون «کردن» می‌تواند به عنوان یک فعل مستقل در جمله به‌کار رود (مانند «پرداخت» در «پول را پرداخت»). این استقلال، نشانگر سَبُک‌ترین وضعیتِ «کردن» (کاربرد کاملا نقشی) در نظر گرفته شده‌است.

۵. امکان افزودن ضمیر مفعولی میان اجزا: طبیعی‌بودن و بسامد وقوع ساختاری که در آن ضمیر مفعولی (مانند «ـش»، «ـمان») میان جزء غیرفعلی و «کردن» قرار گیرد (مانند «احساسش می‌کرد») در پیکره بررسی شده‌است. وقوع این ساخت نشانهٔ تحلیل‌پذیری ساخت و سَبُکی «کردن» است.

۶. امکان افزودن گروه متممی یا قید میان اجزا: طبیعی‌بودن و بسامد وقوع ساختاری که در آن یک گروه قیدی یا متممی میان دو جزء ساخت فعلی درج شود (مانند «تعجب عمیقی می‌کرد») در پیکره بررسی و تحلیل شده‌است. این ویژگی نیز شاخص قدرتمندی برای سَبُکی و رفتار نحوی ترکیب محسوب می‌شود.

۴-۳-گام سوم، تحلیل داده‌ها

پس از بررسی داده‌ها برپایهٔ معیارهای یادشده، ساخت‌های موجود در پیوستاری از سبک تا سنگین طبقه‌بندی می‌شوند. همچنین، بسامد هر یک از دسته‌ها به‌دست می‌آید. در سطح کیفی، الگوهای معناشناختی حاکم بر ساخت‌ها طیف‌های مختلف با معیارهای شناختی و ساخت‌گرایانه (Family, 2014) تحلیل می‌شود. حاصل این تحلیل پیکره‌محور ارائهٔ تصویری عینی و مبتنی بر داده از طیف سبکی فعل «کردن» در فارسی معاصر، شناسایی پرکاربردترین الگوها و تدوین چارچوبی نظام‌مند برای تشخیص درجهٔ باهم‌شدگی یا استقلال معنایی این فعل در جایگاه همکرد است.

۵- یافته‌ها

در این بخش، داده‌های استخراج‌شده از پنج پیکرهٔ زبانی (روزنامهٔ اطلاعات به‌عنوان نمایندهٔ زبان رسمی خبری، برنامهٔ تلویزیونی «گفت‌وگوی خودمانی» به‌عنوان نمایندهٔ زبان گفتاری غیررسمی، و سه رمان *بوف کور*، *شازده‌احتجاب* و *مدیر مدرسه* به‌عنوان نمایندگان زبان ادبی) به

صورت نظام‌مند و براساس معیارهای شش‌گانهٔ سبکی (حذف‌پذیری، وجود فعل بسیط مترادف، جایگزینی با همکرد دیگر، استقلال معنایی جزء غیرفعلی، جدایی اجزا با ضمیر مفعولی، و جدایی اجزا با گروه متممی یا قیدی) تحلیل و دسته‌بندی شده‌اند. هدف از این تحلیل ترسیم تصویری عینی و مبتنی‌بر داده از طیف سبکی فعل «کردن» و شناسایی الگوهای توزیع آن در گونه‌های زبانی مختلف است. هر جدول، پس از ارائهٔ آمارهای کمّی (بسامد انواع افعال گسترده، فعل‌های سببی، فعل‌های گروهی و پربسامدترین نمونه‌ها)، به تحلیل کیفی الگوهای نحوی-معنایی غالب در آن پیکره می‌پردازد و در نهایت، جایگاه «کردن» را در پیوستار سبکی (از بسیار سبک تا نسبتا سنگین) مشخص می‌کند. این رویکرد تطبیقی امکان مقایسهٔ رفتار این همکرد را در بافت‌های ارتباطی متفاوت فراهم می‌آورد و مبنایی برای استنتاج‌های نظری دربارهٔ ماهیت طیف‌بنیاد و گونه‌محور این سازهٔ زبانی به‌دست می‌دهد.

۵-۱- بررسی وضعیت فعل «کردن» در جایگاه همکرد

جدول ۱- وضعیت فعل «کردن» در ۲۰۰۰ جمله از متن‌های خبری روزنامهٔ *اطلاعات*

کاربرد همکرد در ساخت فعل گسترده: گروه اسمی + همکرد	۱۳۳ نوع (۱۳۱۴ مورد)
پربسامدترین فعل‌های گسترده	اعلام کردن (۵۶ بار)، تأکید کردن (۳۲ بار)، تصریح کردن (۲۴ بار)، عنوان کردن (۱۸ بار)، اشاره کردن (۱۶ بار)، اضافه کردن (۹ بار)، بیان کردن (۷ بار)، پیش‌بینی کردن (۵ بار)، اظهار کردن (۴ بار)، حمایت کردن (۳ بار)، ابراز کردن (۲ بار)
جایگزین‌شده با فعل ساده	دیدن کرد: دید.
نمونه‌های جدایی دامنه از همکرد یا وابسته‌گیری دامنه در ساخت گسترده	اسم + متمم اضافی + همکرد: اعلام آمادگی کردند/ اظهار امیدواری کرد/ ابراز امیدواری کرد. اسم + متمم حرف‌اضافه‌ای + همکرد: متهم به محدود کردن آزادی‌های اجتماعی می‌کند/ اشاره به وصول مالیات‌ها کرد/ سعی در بازداشت آن‌ها کردند/ شروع به حرکت کردند/ اقدام به گروگانگیری بازیگر مشهوری می‌کند. اسم + صفت + همکرد: کمک شایانی کردند.
کاربرد ربطی-سببی (گروه صفتی + کردن)	۱ مورد (زخمی کرد)
فعل گروهی	-

داده‌های استخراج‌شده از ۲۰۰۰ گفتهٔ روزنامهٔ اطلاعات نشان می‌دهد که فعل «کردن»، در بیشتر موارد، نقش همکرد یا فعل سبک در ساخت فعل گسترده دارد. بسامد بالای فعل‌های

کلامی مانند «اعلام کردن» (۵۶ بار)، «تأکید کردن» (۳۲ بار)، «تصریح کردن» (۲۴ بار) و «عنوان کردن» (۱۸ بار) نشان می‌دهد که «کردن» در این بافت، عمدتا نقشی صرفی–نحوی ایفا می‌کند و بار اصلی معنا بر دوش جزء اسمی انتزاعی قرار دارد. نکتهٔ معنادار آن است که تقریبا در تمام ۱۳۳ نوع فعل گستردهٔ پربسامدِ این پیکره، دامنه (مانند اعلام، تأکید، تصریح) استقلال نحوی دارد، امکان فاصله‌گیری و وابسته‌پذیری (گروه حرف‌اضافه‌ای، گروه اسمی، گروه صفتی) را دارند (اعلام آمادگی کردند، اشاره به وصول مالیات‌ها کرد)، و در بسیاری موارد می‌توان همکرد را بدون افت معنا حذف کرد. وجود تنها یک مورد فعل سببی (زخمی کرد) تأیید می‌کند که متون خبری به‌شدت از ساخت‌های کنشی و سببی پرهیز می‌کنند. از منظر طیف سبکی، «کردن» در این پیکره تقریبا به‌طور کامل در کرانهٔ بسیار سبک قرار می‌گیرد.

جدول ۲- وضعیت فعل «کردن» در ۲۰۰۰ نمونهٔ گفتاری از برنامه تلویزیونی «گفت‌وگوی خودمانی»

کاربرد همکرد در ساخت فعل گسترده: گروه اسمی + همکرد	۵۲ نوع (۷۱مورد)
پربسامدترین فعل‌های گسترده	کار کردن (۱۲ بار)، استفاده کردن (۷ بار)، خواهش کردن (۷ بار)، درد کردن (۵ بار)، شروع کردن (۵ بار)، فکر کردن (۴ بار)، اصلاح کردن (۳ بار)، صحبت کردن (۳ بار)، گوش کردن (۳ بار)
جایگزین‌شده با فعل ساده	خشک کرد: خشکاند.
نمونه‌های جدایی دامنه از همکرد یا وابسته‌گیری دامنه در ساخت گسترده	اسم + متمم حرف‌اضافه‌ای + همکرد: چی کار براش بکنم. اسم + متمم اضافی + همکرد: پنبه توی گوش کردن/ آب توی گوشش کرد. اسم + متمم ضمیری + همکرد: حالیش کن. اسم + نشانگر جمع + متمم ضمیری + همکرد: فکراتو بکن. اسم + برجسته‌ساز (را) + متمم حرف‌اضافه‌ای + همکرد: این کارو برات بکنیم. اسم + برجسته‌ساز (را) + افزودهٔ وجه‌نما + همکرد: این کارو حتما بکن. اسم + نکره‌نما + فعل وجه‌نما + همکرد: کاری نمیشه کرد. اسم + صفت + نکره‌نما + همکرد: کار خاصی بکنی. نکره‌نما + اسم + صفت + همکرد: یه سنجش شنوایی کنه.
کاربرد ربطی-سببی (گروه صفتی + کردن)	۱۲ نوع (۲۶ مورد): تمیزش کن، کوچیکش کنیم، خالیش کن، خم کن، خشک می‌کنه، بازکن، آماده کردید، زیاد کنم، بدتر می‌کنند، ولش کن. ولش کردی رفتی
پربسامدترین فعل‌های ربطی-سببی	خالی کردن (۴ بار)، تمیز کردن (۴ بار)، خشک کردن (۳ بار)، پیدا کردن (۳ بار)، ول کردن (۳ بار)، کوچک کردن (۳ بار)
فعل گروهی	-

برخلاف متن خبری، داده‌های گفتار محاوره‌ای تصویری کاملا متفاوت ارائه می‌دهد. در این پیکره، تعداد افعال سببی از نوع [صفت + کردن] به ۱۲ نوع و ۲۶ مورد می‌رسد که در مقایسه با تک‌موردیِ متن خبری، افزایشی چشمگیر است. نمونه‌هایی مانند «تمیزش کن»، «کوچیکش کنیم» و «خشک می‌کنه» نشان می‌دهند که فعل «کردن» در گفتار محاوره‌ای نقش هستهٔ معنایی رخداد را بر عهده دارد و دیگر نمی‌توان آن را عنصری تهی تلقی کرد. ویژگی برجستهٔ این پیکره، تحلیل‌پذیری نحوی بسیار بالاست. درج ضمیر مفعولی میان اجزا (ولش کن، حالیش کن)، گسترش آزاد گروه اسمی (این کارو برات بکنم) و حتی تولید خلاقانهٔ افعال (سینوزیت کردن، سنجش شنوایی کردن) ازجملهٔ این ویژگی‌هاست. این داده‌ها نشان می‌دهد که در گفتار محاوره‌ای، «کردن» به‌عنوان یک الگوی ساختی بهره‌ور عمل می‌کند که گویشوران با تکیه بر آن، افعال جدید می‌سازند. از منظر طیف سبکی، «کردن» در این پیکره عمدتا در محدودهٔ متوسط تا نسبتا سنگین قرار می‌گیرد و وجود ۲۶ مورد فعل ربطی-سببی، گویای این جابه‌جایی معنادار در پیوستار سبُکی است.

جدول ۳- وضعیت فعل «کردن» در ۲۰۰۰ جملهٔ متن ادبی *بوف کور*

تعداد کاربرد همکرد در ساخت فعل گسترده: گروه اسمی + همکرد	۷۲ نوع (۱۰۰ مورد)
پربسامدترین فعل‌های گسترده	نگاه کردن (۸ بار)، رسیدگی کردن (۴ بار)، وادار کردن (۴ بار)، خنده کردن (۴ بار)، شکنجه کردن (۴ بار)، صدا کردن (۳ بار)، جلوه کردن (۳ بار)، نقل کردن (۳ بار)
جایگزین‌شده با فعل ساده	خنده کرد: خندید. بوسه کرد: بوسید.
نمونه‌های جدایی دامنه از همکرد یا وابسته‌گیری دامنه در ساخت گسترده	اسم + متمم اضافی + همکرد: نگاه تعجب‌آمیزی به کلوچه‌ها کرد. اسم + متمم اضافی (گروه اسمی) + همکرد: کوچک‌ترین لحظهٔ خوش، جبران ساعت‌های دراز خفقان و اضطراب را می‌کرد/ تسلیم من کرد. اسم + جمع‌نما + صفت + متمم حرف‌اضافه‌ای + همکرد: بوسه‌های آبداری از من کرد. اسم + پیوندنما + همکرد: شنیده بودم تجارت هم می‌کنه. رو + متمم ضمیری + برجسته‌ساز + متمم حرف‌اضافه‌ای + کرد: رویش را به من کرد. پیش‌وابستهٔ عددی + اسم + گروه صفتی + همکرد: یک خندهٔ دورگه و مسخره‌آمیز کرد. اظهار + صفت + همکرد: اظهار علاقه می‌کرد. اسم + صفت + نکره‌نما + متمم حرف‌اضافه‌ای + همکرد: نگاه حسرت‌آمیزی به‌دست قصاب می‌کند. اسم + گروه صفتی + نکره‌نما + همکرد: خندهٔ خشک زننده‌ای کرد/ خندهٔ خشک چندش‌انگیزی کرد.

کاربرد ربطی-سببی (گروه صفتی + کردن)	۱۳ نوع (۱۴مورد): زهرآلود خواهد کرد، پاره کرد، کنفت و پژمرده کرد، باز کرد، بزرگ کرد، مست می‌کند، پاک می‌کرد، تر و خشک می‌کرد، آسان می‌کند، باز می‌کند، خاموش می‌کند، مربوط می‌کند (از آنجا مرا مربوط به شهری می‌کند)، راست می‌کرد (مو به تن راست می‌کرد).
پربسامدترین فعل‌های ربطی-سببی	راست کرد. (۲ بار)
فعل گروهی	-

داده‌های بوف کور نشان‌دهندهٔ استفادهٔ آگاهانه و زیبایی‌شناسانه از ظرفیت‌های همکرد «کردن» است. بسامد فعل‌هایی مانند «نگاه کردن» (۸ بار)، «خنده کردن» (۴ بار) و «بوسه کردن» (که با فعل سادهٔ جایگزین «بوسید» همراه است)، نشان می‌دهد نویسنده آگاهانه از فعل گسترده به‌جای فعل بسیط استفاده کرده‌است. نکتهٔ کلیدی در این پیکره، گسترش توصیفی شدید ساخت‌های جدایی‌پذیر است: «خندهٔ خشک زننده‌ای کرد»، «نگاه حسرت‌آمیزی به‌دست قصاب می‌کرد». در این موارد، ساخت فعل گسترده با کمک دامنه و همکرد، بستری نحوی برای بازنمایی بار عاطفی و تصویری فراهم می‌کند؛ نقشی که فعل بسیط قادر به ایفای آن نیست (نک. Halliday & Matthiessen, 2014: 241 و ساسانی، ۱۴۰۳: ۲۶۹-۲۷۰). حضور ۱۳ نوع (۱۴ مورد) فعل ربطی-سببی از نوع «زهرآلود خواهد کرد» و «پژمرده کرد» نشان می‌دهد که «کردن» در این متن نه تنها در خدمت سبک‌سازی، بلکه در ایجاد تحولات معنایی و عاطفی نیز نقش‌آفرین است. از منظر طیف سُبکی، «کردن» در بوف کور طیفی از نسبتا سبک (در افعال گستردهٔ خبری‌مانند) تا نسبتا سنگین (در افعال ربطی-سببی تصویرساز) را دربر می‌گیرد.

جدول ۴- وضعیت فعل «کردن» ۲۰۰۰ جملهٔ از متن ادبی شازده‌احتجاب

تعداد کاربرد همکرد در ساخت فعل گسترده: گروه اسمی + همکرد	۴۷ نوع (۱۰۴ مورد)
پربسامدترین فعل‌های گسترده	نگاه کردن (۲۴ بار)، سرفه کردن (۱۶ بار)، گریه کردن (۹ بار)، رها کردن (۵ بار)، اشاره کردن (۴ بار)، کارکردن (۴ بار)
جایگزین‌شده با فعل ساده	گریه کرد: گریست.
نمونه‌های جدایی دامنه از همکرد یا وابسته‌گیری دامنه در ساخت گسترده	اسم + متمم ضمیری + همکرد: بیرونش کردی/ کمکش کرد/ صیغه‌اش کرده بود/ تنت کنی. پیش‌وابسته + اسم + جمع‌نما + همکرد: چه کارها نکردم.

کاربرد ربطی-سببی (گروه صفتی + کردن)	۱۰ نوع (۳۱ مورد) :خشک کرد، روشن کرد، پاک می‌کرد، خاموش کن، رها کرد، پُر می‌کرد، بلند کرد، له و لورده کرد، رها کرد، تمام کرد (در معنای مُرد، از نظر ساختاری ربطی-سببی است ولی معنای اصطلاحی پیدا کرده‌است).
پربسامدترین فعل‌های ربطی-سببی	پاک کردن (۹ بار)، روشن کردن (۴ بار)، خاموش کردن (۴ بار)، پر کردن (۳ بار)
فعل گروهی	پوستی که توی آن کاه کرده باشند.

در شازده‌احتجاب، تمرکز بالا بر فعل‌های ذهنی و رفتاری چون «نگاه کردن» (۲۴ بار) و «سرفه کردن» (۱۶ بار) مشاهده می‌شود. این بسامد بالا می‌تواند نشان‌دهندهٔ گرایش متن به بازنمایی کنش‌های جسمانی و ادراکیِ تکرارشونده باشد. جدایی‌پذیری دو بخش فعل همکردی در این متن بیشتر در قالب وابستگی ضمیر پی‌بستی به دامنهٔ فعل گسترده نمود دارد (بیرونش کردی، کمکش کرد). همچنین، ۱۰ نوع فعل ربطی-سببی با ۳۱ مورد کاربرد (مانند «پاک کردن»، «روشن کردن» و «خاموش کردن») در این متن دیده می‌شود که نسبت به کل داده‌ها، سهم قابل‌توجهی است. این امر نشان می‌دهد که در فضای سرد و فروپاشیدهٔ روایت شازده‌احتجاب، «کردن» بار معنایی سنگین‌تری پیدا می‌کند و اغلب در خدمت القای خشونت، فرسودگی و تغییرات فیزیکی-روانی است. از منظر طیف سبُکی، «کردن» در این متن به‌طور میانگین سنگین‌تر از دو متن ادبی دیگر عمل می‌کند.

جدول ۵- وضعیت فعل «کردن» ۲۰۰۰ جمله از متن ادبی *مدیر مدرسه*

تعداد کاربرد همکرد در ساخت فعل گسترده: گروه اسمی + همکرد	۷۴ نوع (۸۳ مورد)
پربسامدترین فعل‌های گسترده	نگاه کردن (۵ بار)، کار کردن (۵ بار)، نطق کردن (۲ بار)
جایگزین‌شده با فعل ساده	خنده کردن: خندیدن بوسه کردن: بوسیدن
نمونه‌های جدایی دامنه از همکرد یا وابسته‌گیری دامنه در ساخت گسترده	اسم + نکره‌نما + متمم حرف‌اضافه‌ای + همکرد: نگاهی به پرونده‌های شاگردها کردم/ نگاهی به ناظم کردم. اسم + متمم بندی + همکرد: گناهی که خودش نکرده یا آهنگری در بلخ کرده. ادا + متمم اضافی + نکره‌نما + کردم: ادای وظیفه‌ای کردم. اسم + متمم ضمیری + همکرد: احضارم کرد. اسم + متمم ضمیری + برجسته‌ساز (را) + همکرد: دخالتم را کردم/ نه حوصله‌اش را می‌کردم و .../ بهتر است کارخودمان را بکنیم.

	اسم + متمم ضمیری + برجسته‌ساز (را) + نشانگر تأکید (که) + همکرد: سخنرانی‌اش را که کرد ... اسم + پیوندنمای زمان (که) + همکرد: سلام که کرد مثل این که می‌خواهد چیزی هم بگوید. اسم + صفت + نکره‌نما + همکرد: بد کاری می‌کنی. اسم + صفت + نکره‌نما + متمم حرف‌اضافه‌ای + همکرد: نطق قرایی در خصایص مدیر جدید - که من باشم - کرد پیش‌وابسته + اسم + جمع‌نما + صفت + نکره‌نما + همکرد: چه کارهای بدی می‌کنند.
کاربرد ربطی-سببی (گروه صفتی + کردن)	۸ نوع (۸ مورد): رامش کرد، درست کند، پاک کرد، تند کردم، عصبانی کرده بود، پهن کرده‌اند، دیر کرده، خاموش کرده باشند.
پربسامدترین فعل‌های ربطی-سببی	-
فعل گروهی	بلند کرده بود: دزدیده بود (اصطلاح).

داده‌های «مدیر مدرسه» متنوع‌ترین طیف سبُکی را نشان می‌دهد. از یک سو، فعل‌های بسیار سبک مانند «نگاه کردن» (۵ بار) و «کار کردن» (۵ بار) با ساخت‌های گسترش‌یافته (نگاهی به پرونده‌ها کردم) در آن حضور دارد؛ از سوی دیگر، ۸ نوع فعل ربط-سببی (عصبانی کرده بود، پهن کرده‌اند) نقش هسته‌ای «کردن» را برجسته می‌کنند. ویژگی مهم این پیکره، فراوانی فعل‌های اصطلاحی و گسترده‌ای است که در جدول به چشم نمی‌خورد اما در تحلیل کیفی به آنها اشاره شده‌است؛ نمونه‌هایی مانند «درد دل کردن»، «جون کندن» و «آقا آقا می‌کرد» نشان می‌دهد که «کردن» در ساخت‌های چندواحدیِ تثبیت‌شده نیز نقشی اساسی دارد. همچنین، تنوع نحوی این پیکره در جدایی‌پذیری اجزا بسیار بالاست؛ از درج ضمیر پی‌بستی (احضارم کرد) تا افزودن برجسته‌ساز «را» و نشانگر تأکید (سخنرانی‌اش را که کرد...). این پیکره به‌خوبی پیوستار سبُکی را از سبک تا سنگین (همهٔ کارهاش رو کرد) در یک متن واحد نشان می‌دهد و از این حیث، جامع‌ترین بازنمای رفتار همکرد «کردن» در میان متون ادبی است.

۵-۲- مقایسهٔ متون ادبی

پس از تحلیل جداگانهٔ هر یک از پیکره‌های ادبی (*بوف کور*، *شازده احتجاب* و *مدیر مدرسه*) در بخش پیشین، در این زیربخش به مقایسهٔ این سه متن از منظر رفتار همکرد «کردن» می‌پردازیم. هدف از این مقایسه شناسایی شباهت‌ها و تفاوت‌های الگوهای نحوی-معنایی

«کردن» در سه سبک روایی متفاوت و تبیین چگونگی تأثیرپذیری این همکرد از جهان‌بینی، فضای روایی و اهداف گفتمانی هر نویسنده است. برای این منظور، داده‌های سه پیکره در پنج محور اصلی مقایسه می‌شوند: ۱- بسامد و تنوع ساختی (تعداد انواع فعل گسترده)، ۲- فعل‌های ربطی-سببی و میزان سنگینی فعل (کاربرد صفت+کردن و نقش آن در ایجاد تغییر حالت)، ۳- جایگاه فعل‌های سبک با فعل بسیط جایگزین (انتخاب آگاهانهٔ فعل گسترده به جای فعل ساده)، ۴- گسترش‌پذیری نحوی و ظرفیت توصیفی (امکان جدایی اجزا و افزودن وابسته‌های مختلف)، و ۵- فعل‌های گروهی (کاربرد ساخت‌های اصطلاحی و میزان خلاقیت در آن‌ها). در نهایت، با تلفیق این شاخص‌ها، تصویری کلی از جایگاه «کردن» در پیوستار سبکی هر متن ارائه می‌شود و نشان داده می‌شود که چگونه رفتار همکرد در متون ادبی، بازتابی مستقیم از سبک روایی، جهان‌بینی نویسنده و اهداف گفتمانی متناست؛ امری که تنها در چارچوب دستور ساخت‌گرا و تحلیل طیفی قابل تبیین است.

۵-۲-۲- فعل‌های ربطی-سببی و میزان سنگینی فعل

از نظر تعداد انواع فعل گسترده با همکرد «کردن»، *مدیر مدرسه* (۷۴ نوع) و *بوف کور* (۷۲ نوع) تنوع بالاتری نسبت به *شازده‌احتجاب* (۴۷ نوع) نشان می‌دهند. این تفاوت نشان می‌دهد که دو متن نخست از ظرفیت ساختی «کردن» برای تولید الگوهای متنوع کنشی، سببی و اصطلاحی استفاده کرده‌اند، درحالی‌که شازده‌احتجاب با تکیه بر تکرار محدودتری از فعل‌ها (به‌ویژه «نگاه کردن» با ۲۴ بار و «سرفه کردن» با ۱۶ بار) به نوعی اقتصاد زبانی و تمرکز بر کنش‌های تکرارشونده تکیه کرده‌است. بسامد بالای «نگاه کردن» در شازده‌احتجاب (۲۴ بار در مقایسه با ۸ بار در بوف کور و ۵ بار در مدیر مدرسه) نشان‌دهندهٔ تمرکز این متن بر کنش بصری و نگاه‌های معنادار در فضای بسته و روان‌کاوانهٔ روایت است.

در هر سه متن، فعل‌های ربطی-سببی از نوعِ «گروه صفتی + کردن» مشاهده می‌شود، اما با کارکردهایی متفاوت. در *بوف کور*، ۱۳ نوع و ۱۴ مورد فعل ربطی-سببی اغلب در خدمت تصویرسازی ذهنی و عاطفی‌اند (زهرآلود خواهد کرد، پژمرده کرد، کنفت و پژمرده کرد) و «کردن» نقشی پررنگ در ساخت معنا دارد. در *شازده‌احتجاب*، ۱۰ نوع با ۳۱ مورد کاربرد (شامل «پاک کردن» با ۹ بار تکرار) بیشتر به کنش‌های فیزیکی و خشونت‌بار اشاره می‌کنند (له‌ولورده کرد، خشک کرد) که با فضای سرد و فروپاشیدهٔ روایت همخوان است. درصد بالای فعل‌های ربطی-سببی در شازده‌احتجاب (۳۱ مورد از مجموع ۱۳۵ مورد، حدود ۲۳٪) نشان

می‌دهد که این متن بیشترین گرایش را به ساخت‌های تغییردهندهٔ حالت دارد. در *مدیر مدرسه*، ۸ نوع فعل ربطی-سببی عمدتا به واسطهٔ نوع صفت‌های به‌کاررفته، روزمره و کنشی‌اند (عصبانی کرده بود، پهن کرده‌اند، رامش کرد) و به بازنمایی تعاملات اجتماعی کمک می‌کنند. از این منظر، «کردن» در بوف کور و شازده‌احتجاب سنگین‌تر از مدیر مدرسه عمل می‌کند.

۵-۲-۳- جایگاه فعل‌های سبک با فعل بسیط جایگزین

در *بوف کور* و *مدیر مدرسه*، فعل‌هایی مانند «خنده کردن»، «بوسه کردن» و «نگاه کردن»، که دارای فعل بسیط جایگزین‌اند (خندیدن، بوسیدن، نگریستن)، بسامد بالاتری دارند. در *بوف کور*، «خنده کردن» (۴ بار) و «بوسه کردن» (با جایگزین «بوسید») نشان‌دهندهٔ انتخاب آگاهانهٔ فعل گسترده به‌جای فعل ساده برای ایجاد امکان گسترش توصیفی است؛ نمونه‌هایی چون «خندهٔ خشک زننده‌ای کرد» و «بوسه‌های آبداری از من کرد» گویای این کاربرد بلاغی هستند. در مدیر مدرسه نیز «خنده کردن» به‌جای «خندیدن» و «بوسه کردن» به‌جای «بوسیدن» به‌کار رفته‌است. در مقابل، در *شازده‌احتجاب*، گرچه این نوع فعل‌ها وجود دارد (مانند «گریه کردن» به‌جای «گریستن» با ۹ بار تکرار)، اما کارکردشان کمتر توصیفی و بیشتر تکرارشونده و مکانیکی است که با فضای روایی بسته و ایستا سازگار است.

۵-۲-۴- گسترش‌پذیری نحوی و ظرفیت توصیفی

بوف کور بیشترین میزان گسترش‌پذیری و جدایی‌پذیری نحوی را نشان می‌دهد؛ ساخت‌هایی مانند «خندهٔ خشک زننده‌ای کرد»، «خندهٔ خشک چندش‌انگیزی کرد» یا «نگاه حسرت‌آمیزی به‌دست قصاب می‌کرد» نشان می‌دهد که «کردن» در این متن بستری برای انباشت توصیف، صفت و ارزیابی عاطفی فراهم می‌آورد. در *مدیر مدرسه*، گسترش‌پذیری نحوی بیشتر در قالب گسترش اسمی ساده و گفت‌وگومحور دیده می‌شود (نگاهی به پرونده‌ها کردم، دخالتم را کردم، ادای وظیفه‌ای کردم). در *شازده‌احتجاب*، گسترش‌پذیری عمدتا محدود به درج ضمیر پی‌بستی است (بیرونش کردی، کمکش کرد، تنت کنی) و ظرفیت توصیفی گسترده‌تری فعال نمی‌شود. این تفاوت در جدول ۸ نیز بازتاب یافته‌است، جایی که بوف کور با ۱۳ مورد فعل جداشدنی (۱۲٫۸٪) و مدیر مدرسه با ۱۳ مورد (۱۵٫۹٪) در مقایسه با شازده‌احتجاب با ۵ مورد (۱۳٫۶٪ از کل داده‌ها)، گسترش‌پذیری بیشتری نشان می‌دهند.

۵-۲-۵- فعل‌های گروهی/ اصطلاحی

مقایسهٔ سه متن ادبی از نظر کاربرد فعل‌های گروهی (اصطلاحی) نشان‌دهندهٔ تفاوت‌های معناداری در سبک روایی و جهت‌گیری گفتمانی هر یک از نویسندگان است. در *مدیر مدرسه*، یک نمونه فعل گروهی مشاهده می‌شود: «بلند کرده بود» به معنای «دزدیده بود». این اصطلاح که در بافتی غیررسمی و گفتاری به‌کار رفته، نشان‌دهندهٔ نزدیکی نثر این اثر به زبان روزمره و بازنمایی تعاملات اجتماعی در محیط اداری-آموزشی است. در *شازده‌احتجاب* نیز یک فعل گروهی دیده می‌شود: «پوستی که توی آن کاه کرده باشند» که با معنای تحقیر و بی‌ارزش‌سازی، فضای سرد و ایستای روایت را تقویت می‌کند. این اصطلاح نشان می‌دهد که گلشیری با بهره‌گیری از ساخت‌های اصطلاحیِ محدود اما پرمعنا، «کردن» را در خدمت القای خشونت، فرسودگی و فروپاشی روانی قرار داده‌است. در *بوف کور*، هیچ فعل گروهی‌ای مشاهده نمی‌شود؛ این امر نشان می‌دهد که هدایت برخلاف دو نویسندهٔ دیگر، از ساخت‌های اصطلاحیِ قالبی پرهیز کرده و به‌جای آن، از گسترش‌پذیری نحوی و جدایی‌پذیری اجزا برای خلق تصاویر هنری و انتقال مفاهیم انتزاعی بهره گرفته‌است (مانند «مو به تن راست کردن» که معنای اصطلاحی آن برخاسته از کل جمله نیست، و فضای ذهنی و کابوس‌وار رمان را بازتاب می‌دهد).

به‌طورکلی، مقایسهٔ سه متن ادبی نشان می‌دهد که *بوف کور* از همکرد «کردن» به‌عنوان ابزار سبکی و بلاغی برای گسترش توصیفی، عاطفی و ذهنی بهره می‌گیرد و از فعل‌های گروهی قالبی پرهیز می‌کند؛ *شازده‌احتجاب* با تکیه بر یک اصطلاحِ تحقیرآمیز، «کردن» را به‌عنوان بازتاب‌دهندهٔ ایستایی و فرسایش کنش به‌کار می‌برد؛ و *مدیر مدرسه* با استفاده از یک اصطلاحِ گفتاری-روزمره، «کردن» را در خدمت بازنمایی کنش‌های اجتماعی و تعاملات روزمره قرار می‌دهد. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که رفتار همکرد «کردن» در متون ادبی نه‌تنها تابع نظام زبان، بلکه بازتابی مستقیم از سبک روایی، جهان‌بینی نویسنده و اهداف گفتمانی متن است؛ امری که تنها در چارچوب دستور ساختی و تحلیل طیفی قابل تبیین است.

۵-۳- مقایسهٔ متون ادبی با متن خبری و گفتاری

برای تحلیل گونه‌ای یا ژانری، مجموع سه متن ادبی را یک پیکرهٔ واحد در نظر می‌گیریم و آن را با متن خبری و گفتاری مقایسه می‌کنیم. مقایسهٔ رفتار همکرد «کردن» در سه گونهٔ زبانیِ متن خبری، گفتاری و مجموع متون ادبی نشان می‌دهد که تفاوت‌ها صرفا کمی نیست، بلکه

بیشتر به‌کارکرد معنایی، نقش نحوی و ارزش سبکی این فعل باز می‌گردد. در این میان، متون ادبی جایگاهی میانی اما پویا میان دو قطب خبری و گفتاری دارند.

۵-۳-۱- جایگاه سبکی «کردن» در سه گونه

در متن خبری، «کردن» تقریبا به‌طور کامل در کرانهٔ فعل سبکِ نهادینه‌شده قرار می‌گیرد (از ۱۳۴ مورد کل، ۱۳۳ مورد فعل گسترده و تنها ۱ مورد ربطی-سببی؛ یعنی ۹۹,۲۵٪ در قطب بسیار سبک). در این گونه، «کردن» اغلب فاقد بار معنایی مستقل است و تنها عملگرِ زمان، شخص و وجه است، مانند «اعلام کرد» و «تأکید کرد». در مقابل، در محاوره (گونهٔ گفتاری)، «کردن» در بسیاری از موارد، به‌ویژه در ساختار ربطی-سببی (۱۲ نوع و ۲۶ مورد از مجموع ۹۸ مورد، معادل ۲۶,۵٪)، به هستهٔ معنایی کنش تبدیل می‌شود، مانند «تمیزش کن»، «حالیش کن» و «ولش کن» و رابطهٔ سببی میان فاعل و مفعول را نشان می‌دهد. مجموع متون ادبی نه در یکی از این دو کرانه، بلکه در پیوستاری میان آن‌ها قرار می‌گیرند. مجموع سه متن ادبی شامل ۳۴۱ مورد داده است که از این میان، ۲۸۷ مورد فعل گسترده (۸۴,۲٪) و ۵۳ مورد فعل ربطی-سببی (۱۵,۵٪) است. «کردن» در این متون گاه سَبُک و نحوی است (مشابه متن خبری) و گاه سنگین و کنشی (نزدیک به گفتار)، اما تفاوت اصلی در این است که انتخاب هر یک از این کارکردها آگاهانه و سبکی است، نه صرفا گونه‌محور.

۵-۳-۲- خوشه‌های معنایی غالب

در متن خبری، خوشهٔ معنایی غالب کنش‌های کلامی رسمی و نهادینه‌شده است (اعلام، تأکید، تصریح، اشاره، عنوان)؛ دامنهٔ معنایی محدود و تثبیت‌شده است. در محاوره، خوشه‌های معنایی متنوع‌اند: کنش‌های فیزیکی (کار کردن، استفاده کردن)، روانی (فکر کردن، خواهش کردن)، سببی (تمیز کردن، خالی کردن) و حتی ارزیاب («دیوانه‌ام کرد» و «خسته‌ام کرد»). این تنوع نشان‌دهندهٔ بهره‌وری بالای این الگوست. در مجموع متون ادبی، خوشه‌های معنایی نه‌تنها متنوع‌اند، بلکه لایه‌مندند:

- کنش‌های ادراکی (نگاه کردن با بسامد تجمعی ۳۷ بار در سه متن)
- کنش‌های جسمانی (سرفه کردن با ۱۶ بار در شازده‌احتجاب، خنده کردن، بوسه کردن)
- کنش‌های عاطفی–روانی (پژمرده کرد، زهرآلود کرد، کنفت کرد)

این تنوع معنایی در خدمت اهداف روایی و تصویرسازی قرار دارد و با متن خبری (کارکرد نهادی) و گفتار (کارکرد ارتباطی فوری) تفاوت بنیادین دارد.

۵-۳-۳- گسترش‌پذیری ساختی

در متن خبری، اگرچه گسترش‌پذیری نحوی مشاهده می‌شود، اما این گسترش عمدتا کلیشه‌ای و قالبی است (اعلام آمادگی کرد، اشاره به موضوعی کرد) و ظرفیت توصیفی محدودی دارد. در محاوره، گسترش‌پذیری به حداکثر می‌رسد: درج ضمیر، حذف اجزا، و جابه‌جایی آزاد عناصر (ولش کن، این کارو برات بکنم، کاری نمیشه کرد). در مجموع متون ادبی، گسترش‌پذیری نحوی بیش از متن خبری و کمتر از گفتار است، اما نکتهٔ تعیین‌کننده آن است که این گسترش‌پذیری به‌طور مستقیم به گسترش توصیفی و بلاغی منجر می‌شود (خندهٔ خشک زننده‌ای کرد، نگاه حسرت‌آمیزی به‌دست قصاب می‌کرد). در نتیجه، کارکرد نحوی «کردن» در متون ادبی نه صرفا ساختاری، بلکه زیبایی‌شناختی است. داده‌های جدول ۸ نیز این تفاوت را تأیید می‌کند: بسامد فعل‌های جداشدنی در گفتار ۱۵٫۶٪، در متون ادبی به‌طور میانگین ۱۳-۱۶٪ و در زبان خبری تنها ۶٪ است.

۵-۳-۴- بهره‌وری ساختی و خلاقیت

متن خبری کمترین میزان بهره‌وری را نشان می‌دهد؛ ساخت‌ها تثبیت‌شده‌اند و نوآوری زبانی به حداقل رسیده‌است. محاوره بیشترین بهره‌وری را دارد و گویشوران آزادانه ساخت‌های جدید با «کردن» می‌سازند (سینوزیت کردن، سنجش شنوایی کردن). مجموع متون ادبی بهره‌وری کنترل‌شده‌ای دارند: ساخت‌ها نو می‌نمایند، اما نه تصادفی؛ بلکه در چارچوب سبک نویسنده و منطق روایت شکل می‌گیرند. این ویژگی متون ادبی را از گفتار متمایز می‌کند.

۵-۴- تحلیل کمی

بررسی ۱۰هزار جمله (۵ ×۲۰۰۰ جمله) از پنج پیکرهٔ خبری، گفتاری و ادبی نشان می‌دهد که فعل «کردن» در فارسی معاصر عمدتا در قالب ساخت‌های فعل گستردهٔ اسم‌پایه ظاهر می‌شود و ساخت‌های ربطی-سببیِ صفت‌پایه سهمی بسیار محدودتر دارند. این الگو در تمام پیکره‌ها، با وجود تفاوت‌های سبکی، به‌طور معناداری پایدار است.

جدول ۶- توزیع کلی انواع فعل «کردن» در پیکره‌ها

منبع پیکره	تعداد کل داده‌ها (نوع)	فعل گسترده (اسم/مصدر + کردن)	فعل ربطی-سببی (صفت + کردن)	فعل‌های گروهی
روزنامهٔ *اطلاعات* (رسمی)	۱۳۴	۱۳۳ (٪۹۹,۲۵)	۱ (٪۰,۷۵)	-
گفت‌وگوی خودمانی (گفتاری)	۹۸	۷۰ (٪۷۱,۴)	۲۶ (٪۲۶,۵)	۲ (٪۲,۰)
بوف کور (ادبی)	۱۱۵	۱۰۰ (٪۸۷)	۱۴ (٪۱۲,۲)	۱ (٪۰,۹)
شازده‌احتجاب (ادبی)	۱۳۵	۱۰۴ (٪۷۷,۰)	۳۱ (٪۲۳,۰)	-
مدیر مدرسه (ادبی)	۹۱	۸۳ (٪۹۱,۲)	۸ (٪۸,۸)	-
مجموع/ میانگین	۵۷۳	۴۹۰ (٪۸۵,۵)	۳۶ (٪۱۴,۰)	۳ (٪۰,۵)

با توجه به جدول بالا، ساختِ فعل گسترده («گروه اسمی + کردن») غالب‌ترین نوع در همهٔ پیکره‌هاست (میانگین ٪۸۵,۵). نسبت ساخت ربطی-سببی («گروه صفتی + کردن») در گفتار (٪۲۶,۵) و ادبی (به‌ویژه شازده‌احتجاب با ٪۲۳,۰) بیشتر از زبان رسمی (٪۰,۷۵) است. این نشان می‌دهد که این ساختار در بافت‌های غیررسمی و بیان‌گرایانه پرکاربردتر است. فعل‌های گروهی (اصطلاحی) با میانگین ٪۰,۵ درصد بسیار کمی را تشکیل می‌دهند و عمدتا در پیکره‌های گفتاری و ادبی (بوف کور و گفتار) مشاهده می‌شود.

جدول ۷- پرتکرارترین ساخت‌ها در هر پیکره

رتبه	روزنامهٔ *اطلاعات*	گفت‌وگوی خودمانی	*بوف کور*	*شازده‌احتجاب*	*مدیر مدرسه*
۱	اعلام کردن (۵۶)	کار کردن (۱۲)	نگاه کردن (۸)	نگاه کردن (۲۴)	نگاه کردن (۵)
۲	تأکید کردن (۳۲)	استفاده کردن (۷)	رسیدگی کردن (۴)	سرفه کردن (۱۶)	کار کردن (۵)
۳	تصریح کردن (۲۴)	خواهش کردن (۷)	وادار کردن (۴)	پاک کردن (۹)	
۴	عنوان کرد (۱۸)	درد کردن (۵)	خنده کردن (۴)	گریه کردن (۹)	
۵	اشاره کرد (۱۶)	شروع کردن (۵)	شکنجه کردن (۴)	رها کردن (۵)	

با توجه به جدول بالا در پیکرهٔ خبری، فعل‌های پربسامدی چون «اعلام کرد»، «تأکید کرد»، «تصریح کرد»، «عنوان کرد» و «اشاره کرد» تقریبا همگی دارای اسم‌های مصدرگونهٔ مستقل‌اند، امکان جدایی اجزا و درج متمم را دارند، و اغلب با فعل‌های همکرد دیگر («تصریح نمود»، «اشاره زد») نیز رقابت‌پذیرند. این ویژگی‌ها آن‌ها را در قطب بسیار سبک طیف سبکی

قرار می‌دهد و نشان می‌دهد که «کردن» در گفتمان رسمی خبری، تا حد زیادی نقشی صرفا ساخت‌واژی–دستوری یافته‌است. در مقابل، در پیکرهٔ گفتاری و ادبی، فعل‌هایی مانند «خشک کردن»، «باز کردن»، «تمیز کردن»، «خاموش کردن» از نظر بسامدی برجسته‌اند، اما امکان حذف «کردن» ندارند چون در ساختی ربطی-سببی به‌کار رفته‌اند، درج متمم میان دو سازهٔ آن‌ها بسیار محدود یا ناممکن است، و اغلب با تغییر حالت فیزیکی سروکار دارند. این ساخت‌ها در نیمهٔ سنگین‌تر طیف مربوط به سبکی و سنگینی فعل قرار می‌گیرند. بنابراین، می‌توان گفت:

- زبان رسمی: سلطهٔ مطلق فعل‌های بیان و اظهار (اعلام، تأکید، تصریح)؛
- زبان گفتاری: فعل‌های دال بر عمل و امور روزمره (کار، استفاده، خواهش)؛
- زبان ادبی: فعل‌های حسی و ادراکی (نگاه کردن) به همراه فعل‌های بدنی (سرفه، گریه، خنده).

«نگاه کردن» در همهٔ پیکره‌های ادبی رتبهٔ نخست را دارد (بوف کور: ۸ بار، شازده‌احتجاب: ۲۴ بار، مدیر مدرسه: ۵ بار)؛ این نشان‌دهنده نقش محوری «نگاه» در روایت و توصیف ادبی است.

جدول ۸- تحلیل آماری «جدایی دو سازه» (معیار ۵ و ۶)

پیکره	تعداد	درصد از کل فعل‌های «کردن»	مثال‌های شاخص
روزنامه *اطلاعات*	۹ مورد	٪۶	متهم به ... می‌کند؛ اعلام آمادگی کردند
گفت‌وگوی خودمانی	۱۳ مورد	٪۱۵٫۶	کاری که می‌کنی؛ حالیش کن
بوف کور	۱۳ مورد	٪۱۲٫۸	نگاه حسرت‌آمیزی ... کرد؛ خنده‌ای خشک ... کرد
شازده‌احتجاب	۵ مورد	٪۱۳٫۶	بیرونش کردی؛ صیغه‌اش کرده بود؛ تنت کنی
مدیر مدرسه	۱۳ مورد	٪۱۵٫۹	نگاهی ... کردم؛ ادای ... کردم؛ جون کندم تا ...

این معیار عینی‌ترین شاخص سبکی در داده‌هاست. با توجه به جدول بالا، زبان ادبی و گفتار به طور معناداری بیشتر از ساخت‌های جداشدنی و گسترش‌پذیر استفاده می‌کنند. (میانگین ۱۳-۱۶٪) نسبت به زبان رسمی (۶٪). این امر نشان‌دهنده انعطاف‌پذیری نحوی و گرایش به بیان توصیفی و پیچیده در این گونه‌هاست. در زبان رسمی، ساخت‌های فشرده و غیرقابل جداسازی ترجیح دارد.

جمع‌بندی آماری نهایی چنین است:

۱. غالب‌ترین ساختار: `اسم + کردن` (بیش از ۹۰٪ در همه پیکره‌ها).

۲. تفاوت معنادار در گونه‌ها:

- رسمی: سلطهٔ خوشهٔ «بیان و اظهار»، کمترین فعل‌های ربطی-سببی (۰,۷۵٪)، کمترین جدایی‌پذیری (۶٪)؛

- گفتاری: تنوع بیشتر، فعل‌های ربطی-سببی کاربردی (۲۶,۵٪)، جدایی‌پذیری زیاد (۱۵,۶٪)؛

- ادبی: تمرکز بر خوشهٔ «ادراک و حسی» (نگاه کردن با ۳۷ بار تکرار در سه متن)، استفادهٔ خلاقانه از جدایی اجزا برای توصیف، درصد قابل توجه افعال سببی (۱۲-۲۳٪).

۳. شاخص سبکی: پدیدهٔ «گسترش‌پذیری و جدایی اجزا یک شاخص کمّی قابل اعتماد است که تفاوت گونه‌های زبانی را به‌وضوح نشان می‌دهد.

۴. تغییر تاریخی: فعل‌های بسیطِ مترادف تقریبا منسوخ شده‌اند (کمتر از ۵٪)، که حاکی از غلبهٔ کامل نظام همکردی «کردن» در فارسی معاصر است.

این تحلیل‌های آماری، نه‌تنها فرضیه‌های کیفی مقاله را پشتیبانی می‌کند، بلکه الگوهای کمّی واضحی از نحوهٔ عملکرد فعل «کردن» در سطوح مختلف زبان فارسی ارائه می‌دهد.

۵-۵- تحلیل کیفی

این پژوهش با هدف بررسی فعل «کردن» در جایگاه همکرد و تحلیل طیف معنایی و سبکی آن در پیکره‌های مختلف نوشتاری و گفتاری فارسی معاصر انجام شد. یافته‌های حاصل از تحلیل پیکره‌ای، تصویر پیچیده و پویایی از این فعل ارائه می‌دهد که تأییدکننده و تکمیل‌کنندهٔ نظریه‌های ساخت‌گرایانه و شناختی پیشین است. در این بخش، دربارهٔ یافته‌های کلیدی در چارچوب پرسش‌های پژوهش بحث و پیامدهای نظری و کاربردی آن‌ها استنتاج می‌شود.

۵-۵-۱- فعل «کردن» پیوستاری از سبکی تا سنگینی معنایی

نتایج به‌وضوح نشان می‌دهد که سبکی یا سنگینی معناییِ فعل «کردن» یک ویژگی دوگانه (تهی یا پر) نیست، بلکه پیوستاری است که از نقش کاملا دستوری (بسیار سَبُک) تا مشارکت معنایی قابل‌توجه (نسبتا سنگین) را در بر می‌گیرد. این یافته با معیار عملیاتی منصوری (۱۳۹۲) مبنی‌بر طیف‌بودن سبکی همسوست. در یک سوی این طیف، ساخت‌هایی مانند «اعلام کردن»، «تأکید کردن» یا «تصریح کردن» در زبان خبری قرار دارند که در آن‌ها «کردن» تقریبا نقشی کاملا دستوری (زمان‌ساز و شخص‌نما) ایفا می‌کند و جزء غیرفعلی به‌تنهایی بار معنایی فعلی را بر دوش می‌کشد (معیار ۴). در سوی دیگر، ساخت‌هایی مانند

«باز کردن»، «خشک کردن» یا «تمیز کردن» (از دسته صفت + کردن) قرار دارد که در آن‌ها «کردن» بار معنایی «ایجاد تغییر حالت» را بر عهده دارد و جدایی آن از جزء دیگر (مسند) ناممکن یا دشوار است (مطابق معیارهای ۱ و ۶). این دسته، طبق تحلیل ساسانی (۱۴۰۳)، در زمرهٔ فعل‌های ربطی-سببی قرار می‌گیرد و ماهیتی دستوری-ربطی دارد. میان این دو کران، انبوهی از ساخت‌ها مانند «نگاه کردن»، «فکر کردن» یا «کار کردن» قرار دارند که درجات مختلفی از سَبُکی را نشان می‌دهند. داده‌های کمی این پژوهش نیز این پیوستار را تأیید می‌کند: از ۹۹٫۲۵٪ ساخت‌های بسیار سبک در زبان خبری تا ۲۶٫۵٪ ساخت‌های سنگین‌تر (ربطی-سببی) در زبان گفتاری.

۵-۵-۲- تأثیر بافت و سَبک/ ژانر زبانی بر توزیع و رفتار همکردها

مقایسهٔ پیکره‌ها حاکی از تفاوت معنادار در توزیع و نوع ساخت‌های دربردارندهٔ «کردن» است. در زبان رسمی و نوشتاری (روزنامه اطلاعات)، غلبه با ساختِ «اسم + کردن» با معنای «بیان و اظهار» (اعلام کرد، تأکید کرد، تصریح کرد، اشاره کرد، عنوان کرد) است. این ساخت‌ها اغلب درجهٔ سبکی بالایی دارند (قابل جایگزینی با اسم مصدر، گسترش‌پذیری و جدایی‌پذیری). این امر نشان‌دهندهٔ ترجیح زبان رسمی به ساخت‌های شفاف، موجز با بار اطلاعاتی بیشتر در بخش اسمی است. در گفتار غیررسمی (گفت‌وگوی خودمانی)، ساخت‌های متنوع‌تری دیده می‌شود، هم شامل فعل‌های سبک متداول (کار کردن، استفاده کردن، خواهش کردن) و هم فعل‌های ربطی-سببی (صفت + کردن) با بار کاربردی و عینی[1] بالا (تمیز کن، خشک کن، خالی کن، ول کن). بسامد بالای دستوری‌سازی (مثل «حالیش کن»، «ولش کن») و اصطلاح‌سازی (مثل «دستتون درد نکنه») نشان از پویایی، اقتصاد زبانی و جهت‌گیری بینافردی زبان گفتار دارد. در زبان ادبی (بوف کور، شازده‌احتجاب، مدیر مدرسه)، هم از ساخت‌های همکردی متداول (نگاه کردن) و هم از ساخت‌های خلاقانه، اصطلاحی و استعاری استفاده شده‌است. نمونه‌هایی مانند «مو به تن راست کردن»، «پوستی که توی آن کاه کرده باشند»، «آقا آقا می‌کرد» یا جداسازی‌های هنری («خندهٔ خشک چندش‌انگیزی کرد»، «خندهٔ خشک زنده‌ای کرد») نشان می‌دهد که در زبان ادبی، ساخت فعل گسترده با همکرد «کردن» نه تنها یک ابزار دستوری، بلکه بستری برای آفرینش هنری و بیان مفاهیم انتزاعی و حسی است. این یافته بهره‌وری و انعطاف این نظام را به خوبی اثبات می‌کند.

بسامد بالای دستوری‌سازی و اصطلاح‌سازی در زبان گفتاری، نشان‌دهندهٔ سه ویژگی بنیادین این گونهٔ زبانی است: پویایی، اقتصاد زبانی و جهت‌گیری بینافردی. پویایی از آن

روست که گویشوران در بافت تعاملی و همزمان گفتار، همواره ساخت‌های تثبیت‌شده را تغییر می‌دهند، فشرده می‌سازند یا به شکل خلاقانه‌ای به‌کار می‌برند تا تأثیری فوری بر مخاطب بگذارند؛ نمونه‌هایی چون «حالیش کن» (که صورت فشردهٔ «او را آگاه کن» است) یا «دستتون درد نکنه» (که با تغییر کارکرد از معنای منفی تحت‌اللفظی به تشکری مثبت، انعطاف‌پذیری نظام معنایی را نشان می‌دهد) گویای این پویایی‌اند. اقتصاد زبانی نیز در کوتاه‌ترین و کم‌هزینه‌ترین شکل بیان تجلی می‌یابد؛ گویشوران با حذف عناصر زائد، ادغام ضمایر در ساخت فعل (مانند «ولش کن» به‌جای «او را رها کن») و استفاده از اصطلاحات قالبی، حداکثر معنا را با حداقل نیروی زبانی منتقل می‌کنند. جهت‌گیری بینافردی نیز در کاربرد ساخت‌هایی نمود می‌یابد که هدف آن‌ها صرفا انتقال اطلاعات نیست، بلکه مدیریت روابط اجتماعی، ابراز ادب، جلب توجه یا تأثیرگذاری بر رفتار مخاطب است؛ اصطلاحاتی چون «دستتون درد نکنه» برای تشکر و حفظ احترام، یا «حالیش کن» برای اطلاع‌رسانی سریع در تعاملات روزمره، همگی نشان می‌دهند که گویشوران گفتاری، زبان را به‌عنوان ابزاری برای تعامل و تأثیرگذاری به‌کار می‌برند، نه صرفا انتقال محتوای ارجاعی. این سه ویژگی در کنار هم، زبان گفتاری را به‌عنوان پویاترین، فشرده‌ترین و تعامل‌محورترین گونهٔ زبانی معرفی می‌کنند و تمایز آن را از زبان رسمی-نوشتاری که بر شفافیت، دقت و بسط اطلاعاتی تأکید دارد، به‌خوبی آشکار می‌سازند.

۵-۵-۳- نقش محوری ساخت‌گرایی و خوشه‌های معنایی

یافته‌های این پژوهش چارچوب تحلیلی فامیلی (2014) مبتنی‌بر دستور ساخت‌گرا و خوشه‌بندی معنایی را یک الگوی کارآمد برای تبیین رفتار فعل «کردن» تأیید می‌کند. داده‌های پیکره‌ای به وضوح وجود خوشه‌های معنایی مولد و مستقل را نشان می‌دهد:

- خوشهٔ «بیان و اظهار»: شامل ساخت‌هایی چون «اعلام کردن»، «تأکید کردن»، «تصریح کردن» و «اشاره کردن» که در زبان رسمی پرکاربردند (بیش از ۹۰٪ افعال پربسامد خبری)؛
- خوشهٔ «ادراک و شناخت»: شامل «فکر کردن»، «نگاه کردن»، «احساس کردن» که در متون ادبی بسامد بالایی دارند (نگاه کردن با ۳۷ بار تکرار در سه متن ادبی)؛
- خوشهٔ «انجام فعالیت»: شامل «کار کردن»، «کمک کردن»، «استفاده کردن» که در گفتار و ادبیات داستانی رایج است؛

- خوشهٔ «ایجاد تغییر حالت (فعل‌های سببی)»: شامل «تمیز کردن»، «خشک کردن»، «باز کردن»، «خالی کردن»، «پاک کردن» که از نظر نحوی و معنایی رفتار متمایزی دارند و در گفتار (۲۶٫۵٪) و ادبیات (۱۲-۲۳٪) بسامد بالایی نشان می‌دهند.

هر یک از این خوشه‌ها محدودیت‌های معنایی و نحوی خاص خود را دارند. برای مثال، امکان جدایی اجزا (معیارهای ۵ و ۶) عمدتا در خوشه‌های «اسم‌محور» (بیان، ادراک، فعالیت) دیده می‌شود (جدول ۸: ۱۳-۱۶٪ جدایی‌پذیری در گفتار و ادبیات)، درحالی‌که در خوشهٔ «تغییر حالت» (صفت‌محور) این امکان بسیار محدود است. این امر مؤید تعامل سلسله‌مراتبی ساخت‌ها (گلدبرگ، ۲۰۰۳) است، جایی که ساخت نحوی «جداپذیری» با برخی ساخت‌های معنایی خاص (خوشه‌های اسم‌محور) سازگارتر است تا با دیگران (خوشه‌های صفت‌محور).

۵-۵-۴- کاربردهای نظری و عملی

از لحاظ نظری، این پژوهش بر ضرورت اتخاذ رویکردی چندسطحی و پیکره‌محور در تحلیل پدیده‌های پیچیدهٔ زبانی مانند همکردها تأکید می‌کند. تلفیق معیارهای صوری (نحوی) با تحلیل‌های معنایی و شناختی و آزمون آن‌ها بر داده‌های واقعی، به درک عمیق‌تری از سازمان درونی زبان می‌انجامد. از لحاظ عملی، نتایج این تحقیق می‌تواند در حوزه‌های زیر مفید باشد:

آموزش زبان فارسی: ارائهٔ الگوهای نظام‌مند و خوشه‌بندی شده از ساخت‌های پرکاربرد «کردن» به زبان‌آموزان، به جای آموزش تک‌تک موارد، می‌تواند روند یادگیری را تسهیل کند.

پردازش زبان طبیعی: طراحی سیستم‌های درک مطلب و ترجمه ماشینی نیازمند شناسایی دقیق درجهٔ چسبندگی و معنای ساخت‌های فعلی است. طبقه‌بندی ارائه‌شده در این پژوهش می‌تواند به بهبود عملکرد چنین سیستم‌هایی کمک نماید.

ویرایش و درست‌نویسی: آگاهی از رفتار متفاوت ساخت‌های فعلی (از جمله ناممکن‌بودن جداسازی فعل‌های ربطی-سببی با قید و متمم مانند «تمیز کردن») می‌تواند راهنمای ویراستاران و نویسندگان باشد.

۶- بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف واکاوی رفتار فعل «کردن» در جایگاه همکرد در ساخت گسترده و در جایگاه فعل ربطی-سببی و با تکیه بر تحلیل پیکره‌ای در گونه‌های مختلف زبان فارسی معاصر انجام شد. یافته‌ها به‌وضوح نشان می‌دهد که ساخت‌های یادشده یک واحد یکپارچه نیستند و

فعل «کردن» نیز در این ساخت‌ها ذاتا تهی نیست، بلکه بسته‌به بافت از سبک‌ترین معنا تا مشارکت معنایی به‌نسبت قوی را، با تبعیت از متغیرهای گفتمانی، معنایی و نحوی از خود نشان می‌دهند.

۶-۱- تأیید فرضیهٔ طیفی سبُکی و وابستگی به گونهٔ زبانی

داده‌ها به‌روشنی فرضیهٔ «سَبُکیِ طیفی» را تأیید می‌کند. در یک سر این طیف، ساخت‌هایی مانند «اعلام کرد» و «تأکید کرد» در گفتمان رسمی و خبری قرار دارد که «کردن» در آن‌ها نقشی کاملا دستوری و نقش‌نما ایفا می‌کند (۹۹,۲۵٪ از داده‌های خبری در این قطب قرار دارند) و دامنه به‌تنهایی بار معنایی گزاره را بر عهده دارد. در سر دیگر طیف، در محاوره و متون ادبیِ روایی، شاهد فعل‌هایی مانند «تمیز کردن» یا «خشک کردن» هستیم که «کردن» در آن‌ها به‌عنوان هستهٔ معنایی رخداد (سببی‌سازی) عمل می‌کند (۲۶,۵٪ از داده‌های گفتاری و تا ۲۳٪ از داده‌های ادبیِ شازده‌احتجاب را این ساخت‌ها تشکیل می‌دهند). متون ادبی با بهره‌گیری آگاهانه از این طیف، از ظرفیت‌های جدایی‌پذیری «کردن» و گسترش‌پذیری گروه اسمیِ دامنه (مانند «نگاه حسرت‌آمیزی کرد»، «خندهٔ خشک زننده‌ای کرد») برای اهداف توصیفی و بلاغی استفاده می‌کنند. بنابراین، سبکی یک ویژگی مطلق نیست، بلکه مقوله‌ای نسبی و وابسته به ژانر است.

۶-۲- تمایز ساختاری بنیادین: اسم‌پایه در مقابل صفت‌پایه

تحلیل کمی و کیفی تمایز ساختاری و معنایی روشنی میان دو الگوی اصلی نشان داد:

- الگوی «اسم + کردن»، که شکل غالب در همهٔ پیکره‌هاست (میانگین ۸۵,۵٪؛ در زبان خبری تا ۹۹,۲۵٪)، رفتاری عبارت‌گونه دارد. این الگو امکان گسترش با افزودن قید، جدایی اجزا و گاه حذف «کردن» را فراهم می‌آورد و عمدتا در فعلی سبک به شمار می‌آید.
- الگوی «صفت + کردن»، که سهم محدودتری دارد (میانگین ۱۴٪؛ در گفتار ۲۶,۵٪ و در ادبیات ۱۲-۲۳٪)، رفتاری واژه‌گونه (رفتاری یکپارچه، غیرقابل‌تفکیک و شبیه به یک واژهٔ واحد از خود نشان می‌دهند، نه یک گروه نحوی آزاد که اجزای آن قابل‌جابه‌جایی، حذف یا گسترش باشند) نشان می‌دهد. در این الگو، جدایی طبیعی اجزا ناممکن یا دشوار است و «کردن» به‌عنوان جزء فعلیِ سازندهٔ ساخت‌های ربطی-سببی عمل می‌کند. این یافته، به‌طور مستقیم با تحلیل ساسانی (۱۴۰۳) درباره فعل‌های ربطی-سببی همسوست و لزوم تفکیک این گروه از حوزهٔ «فعل گسترده» و تحلیل مستقل آن را تأیید می‌کند.

۶-۳- اعتبار معیارهای تشخیص و نقش کلیدی «گسترش‌پذیری»

کاربست معیارهای شش‌گانهٔ سبکی بر داده‌های واقعی کارآمدی تجربی آن‌ها را اثبات کرد. در میان این معیارها، پدیدهٔ «جدایی اجزا» و گسترش‌پذیری دامنهٔ فعل گسترده (درج ضمیر یا گروه قیدی میان دو جزء) قوی‌ترین شاخص کمّی برای تشخیص میزان سبکی و وابستگی‌ای گونه‌ای بود. بسامد وقوع این ساخت در گونه‌های گفتاری و ادبی (۱۳-۱۶٪) به‌طور معناداری بیشتر از گفتمان رسمی خبری (۶٪) بود که نشان‌دهندهٔ انعطاف نحوی و گرایش به بیانی توصیفی‌تر در این گونه‌هاست (جدول ۸). در برخی فعل‌های گسترده همانند «مو به تن راست کردن» و «سر کتاب باز کردن»، اگرچه همکرد وجود دارد، اما حذف «کردن» در آن‌ها ناممکن است، چون کل جمله تبدیل به یک اصطلاح شده‌است. به همین دلیل، جایگزینی همکرد دیگر معنای کل را از بین می‌برد، چون کل ساخت واجد معنای کل‌نگر و اصطلاحی است.

یافته‌های این پژوهش پیکره‌محور نشان می‌دهد که فعل «کردن» در زبان فارسی معاصر نه یک مقولهٔ یکدست، بلکه عنصری طیفی با درجات مختلف سبکی و مشارکت معنایی است. نتایج به‌طور مشخص مؤید نکات زیر است:

- فعل گستردهٔ اسم‌پایه با «کردن» شکل غالب ساخت فعل گستردهٔ همکردی فارسی است، به‌ویژه در گفتمان خبری و رسمی (میانگین ۸۵٫۵٪ در کل پیکره‌ها)؛
- فعل‌های صفت‌پایه (ربطی-سببی) از نظر ساختی، معنایی و رفتاری از فعل‌های گسترده متمایزند و باید در طبقه‌ای مستقل قرار گیرند (میانگین ۱۴٪ در کل پیکره‌ها، با بیشترین بسامد در گفتار با ۲۶٫۵٪)؛
- معیارهای عملی پیشنهادی (حذف «کردن»، جدایی اجزا، درج متمم، وجود فعل بسیط مترادف و...) در عمل همپوشانی بالایی دارند و در کنار هم، ابزاری قابل اتکا برای سنجش درجهٔ سبکی همکرد فراهم می‌کنند؛
- تفاوت‌های مشاهده‌شده میان پیکره‌های خبری (۶٪ جدایی‌پذیری)، گفتاری (۱۵٫۶٪) و ادبی (۱۲٫۸-۱۵٫۹٪) نشان می‌دهد که میزان سبکی فعل «کردن» به‌شدت وابسته به ژانر گفتمانی است؛
- در نهایت، چارچوب دستور ساخت‌گرا با خوشه‌بندی معنایی از پایین به بالا (فامیلی، ۲۰۱۴)، تقویت‌شده با تحلیل نحوی گلدبرگ (2003)، می‌تواند تبیین جامع برای تنوع ساختی، رفتار نحوی، و تغییرات فعل «کردن» ارائه دهد.

براین‌اساس، می‌توان نتیجه گرفت که «کردن» نه فعلی تهی و نه کاملا واژگانی، بلکه عنصری شبکه‌ای در نظام ساخت‌های فارسی است که میزان نقش‌مندی آن تنها در پرتو تحلیل پیکره‌محور و ساخت‌گرایانه به‌درستی آشکار می‌شود.

۶-۴- پشتیبانی از چارچوب نظری ساخت‌گرا

نتایج این پژوهش به‌خوبی از رویکرد دستور ساخت‌گرا به‌ویژه با تکیه بر خوشه‌بندی معنایی از پایین به بالا پشتیبانی می‌کند. داده‌ها نشان می‌دهد که هر خوشهٔ معنایی مرتبط با «کردن» (مانند «کنش کلامیِ نهادینه شده»، «ادراک بصری»، «ایجاد تغییر حالت») یک ساخت نحوی–معنایی نسبتا مستقل با درجات متفاوتی از سَبُکی و محدودیت‌های ترکیبی خاص خود را تشکیل می‌دهد. این چارچوب، برخلاف تحلیل‌های زایشی اولیه، توان تبیین همزمان تولیدات جدید، تنوع سَبکی (وابستگی به ژانر) و انعطاف نحوی (جداپذیری و گسترش‌پذیری) این نظام را دارد.

۶-۵- پیامدهای کاربردی و نظری

در جمع‌بندی نهایی، می‌توان گفت فعل «کردن» در فارسی معاصر شبکه‌ای به‌هم‌پیوسته از ساخت‌هاست که بر روی یک پیوستار سَبُکی قرار گرفته‌اند. میزان نقش‌مندی معنایی و دستوری آن تنها در پرتو تعامل خوشهٔ معنایی، الگوی ساختاری و بافت گفتمانی به‌درستی آشکار می‌شود. این پژوهش با نشان‌دادن این پویایی و نظام‌مندی، گامی در جهت تبیین جامع‌تر یکی از بنیادی‌ترین سازوکارهای واژه‌سازی و نحو در زبان فارسی برداشته‌است. یافته‌های پیکره‌ای این پژوهش تصویری روشن و داده‌بنیاد از رفتار فعل «کردن» در جایگاه همکرد در گونه‌های مختلف زبان فارسی معاصر به‌دست می‌دهد و به‌طور معناداری فرضیهٔ «سَبُکیِ طیفی» این فعل را تأیید می‌کند. تحلیل ۲۰۰۰ گفته از هر یک از منابع بررسی‌شده (متن خبری، گفتار محاوره‌ای و متون ادبی داستانی) نشان می‌دهد که «کردن» نه‌تنها از نظر بسامد، بلکه از نظر درجهٔ مشارکت معنایی و نحوی، رفتاری به‌شدت متغیر و وابسته به بافت دارد.

پی‌نوشت

۱. فعل‌های ربطی-سببی در زبان گفتاری، برخلاف فعل‌های انتزاعی در زبان رسمی، به کنش‌های فیزیکی، ملموس و روزمره اشاره دارند که نتیجهٔ آن‌ها قابل‌مشاهده است. این ویژگی، یکی از دلایل اصلی افزایش بسامد افعال سببی (صفت + کردن) در گفتار محاوره‌ای

نسبت به زبان رسمی است و نشان می‌دهد که انتخاب نوع همکرد، مستقیما تحت تأثیر نوع بافت ارتباطی و نیازهای گفتمانی آن بافت قرار دارد.

منابع

خزاعی‌فر علی. نگاهی به فعل مرکب از دیدگاه فرهنگ نویسی. *نامه فرهنگستان*، ۱۳۸۴؛ ۷(۲۶): ۱۸-۲۵.

دبیرمقدم محمد. فعل مرکب در زبان فارسی، زبان‌شناسی، ۱۳۷۶؛ ۱۲(۲۴): ۲-۴۳.

ساسانی فرهاد. آیا انضمام و ترکیب در فعل فارسی توجیه‌پذیر است؟ در *مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی صرف*، به‌کوشش فریبا قطره و شهرام مدرس خیابانی. تهران: انجمن زبان‌شناسی ایران و اهورا. ۱۳۹۰؛ ۷۱-۱۰۶.

ساسانی فرهاد. *معناشناسی خرد*. تهران: لوگوس. ۱۴۰۳.

کریمی‌دوستان غلامحسین، اسحاقی مهدیه. سبک‌سازی نظام‌مند فعل در زبان فارسی. *پژوهش‌های زبان شناسی*. ۱۳۹۸؛ ۱۱(۲)، ۱۵۷-۱۸۶.https://doi.org/10.22108/jrl.2019.117641.1360

منصوری علی. درجهٔ سبکی در افعال مرکب فارسی. *پژوهش‌های زبان و ادب فارسی*. ۱۳۹۲؛ ۲۰(۳)، ۷۷-۱۰۲.

نغزگوی کهن مهرداد، داوری شادی. همکردشدگی. *دستور، ویژه‌نامه نامهٔ فرهنگستان*. ۱۳۹۱؛ (۸): ۲۲۷-۲۴۴.

Family, N. (2006). Explorations of semantic space: The case of light verb constructions in Persian. PhD thesis.

Family, N. (2014). *Semantic spaces of Persian light verbs: A constructionist account*. Brill. https://doi.org/10.1163/9789004274419

Paris: The School for Advanced Studies in the Social Sciences (EHESS).

Folli, R., & Harley, H. (2004). On obligatory obligation: The composition of Italian causatives. *Romance, Op*, *47*, 87-113.

Folli, R., & Harley, H. (2022). Flavors of v: Consuming results in Italian & English. In *Aspectual inquiries* (pp. 95-120). Dordrecht: Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/1-4020-3033-9_5

Folli, R., Harley, H., & Karimi, S. (2005). Determinants of event type in Persian complex predicates. *Lingua*, *115*(10), 1365-1401. https://doi.org/10.1016 /j.lingua. 2004.06.002

Goldberg, A. E. (1995). *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. University of Chicago Press.

Goldberg, A. E. (2003). Constructions: A new theoretical approach to language. *Trends in cognitive sciences*, *7*(5), 219-224. https://doi.org/10.1016/ S1364-6613(03)00080-9

Megerdoomian, K. (2002). *Beyond words and phrases: A unified theory of predicate composition*. University of Southern California.

Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar* (4th ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/ 9780203783771

Heny, J., & Samiian, V. (1991, November). Three cases of restructuring in Modern Persian. In *Proceedings of the Western Conference on Linguistics* (Vol. 4, pp. 191-203).

Mohammad, J., & Karimi, S. (1992). Light verbs are taking over: Complex verbs in Persian**.** *Proceedings of the Western Conference on Linguistics (WECOL)***,** 5, 195–212.

روش استناد به این مقاله:

عباسی هلیا، ساسانی فرهاد. سنجش درجهٔ سبکی فعل «کردن» در جایگاه همکرد: تحلیلی پیکره‌محور و سبک‌شناختی، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۴۰۵؛ ۱(۲۱): ۳۷-۶۹. DOI:10.22124/plid.2026.34133.1768

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.